

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Šrampf

Sovražni govor v slovenskih medijih

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Šrampf

Mentorica: doc. dr. Sandra Bašić Hrvatinić

Sovražni govor v slovenskih medijih

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

SOVRAŽNI GOVOR V SLOVENSKIH MEDIJIH

Sovražni govor je izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi diskriminatorne, ksenofobične, rasistične, seksistične, šovinistične ter naperjene zoper skupino ljudi zaradi njihove etnične, verske, rasne ali kulturne pripadnosti, nacionalnega izvora ali spolne usmerjenosti. Njihov namen je degradirati, prestrašiti ali spodbujati nasilje in nestrpnost. Predsodki in stereotipi gotovo veliko pripomorejo k temu, da so ljudje nestrpni in niso pripravljeni sprejemati drugačnosti ter raznolikosti sveta. Vzroki za predsodke in stereotipe pa ne ležijo le v posameznikih in njihovem odklonskem vedenju, temveč so pogosto podpirani in celo razviti s strani medijev in političnega sistema družbe. Medijem mora biti zagotovljena svoboda izražanja, hkrati pa se morajo zavedati, da svoboda ni absolutna. Svoboda izražanja mora obstajati, ampak ne v svoji absolutni različici in z dobršno mero odgovornosti vseh, ki so vključeni v medijski proces. Glavni namen pričujočega diplomskega dela je opozoriti na problem sovražnega govora v medijih ter s pomočjo kritične diskurzivne analize oddaj Piramida in Vroče prikazati, kako sovražni govor vpliva na vsakdanja razmerja med ljudmi in na konstrukcijo družbene realnosti.

Ključne besede: sovražni govor, mediji, predsodki in stereotipi, analiza diskurza.

HATE SPEECH IN THE SLOVENIAN MEDIA

Hate speech is an expression of opinions and ideas, which are by their nature discriminative, xenophobic, racist, sexist, chauvinistic and directed towards a group of people, because of their ethnic, religious or cultural appurtenance, national origin or their sexual orientation. Their purpose is to degrade, frighten or stimulate violence and intolerance. Prejudice and stereotypes have certainly a high influence on people's intolerance and on their unwillingness to accept the world's differences and diversities. The causes of prejudice and stereotypes do not lie in individuals and their declinational behaviour, they are often supported and even encouraged by the media and the political system of the society. The media has to have the freedom of expression guaranteed, but at the same time it must be aware of the fact, that the freedom is not absolute. The freedom of expression needs to exist, but not in its absolute form with a great deal of responsibility of all the actors included in the media process. The main purpose of this Diploma is to drawl attention to the problem of hate speech in the media and to show with the help of a critical analysis of the TV-Shows Piramida and Vroče, how hate speech influences the everyday relations between people and the construction of social reality.

Key words: hate speech, media, prejudice and stereotypes, analyze of a discourse.

KAZALO

1 UVOD	5
2 OPREDELITEV SOVRAŽNEGA GOVORA.....	8
3 NESTRPNOST, PREDSDOKI IN STEREOTIPI	11
3.1 Opredelitev pojma strpnost/nestrpnost.....	11
3.1.1 Pokazatelji in oblike nestrpnosti	12
3.2 Fenomen predsodkov	14
3.3 Kaj so stereotipi?.....	17
4 KONFLIKT SVOBODE IZRAŽANJA IN SOVRAŽNEGA GOVORA.....	20
5 PRAVNI VIDIK SOVRAŽNEGA GOVORA	23
6 VLOGA MEDIJEV.....	27
6.1 Odgovornost novinarjev in urednikov.....	30
7 METODOLOŠKI OKVIR ANALIZE DISKURZA.....	32
7.1 Diskurz	32
7.2 Kritična analiza diskurza.....	33
8 ANALIZA DISKURZA ZMAGA JELINČIČA PLEMENITEGA.....	36
8.1 Sovražni govor v oddaji Piramida.....	39
8.2 Sovražni govor v oddaji Vroče.....	43
9 SKLEP.....	46
10 LITERATURA.....	48
11 PRILOGE.....	53
Priloga A: Posnetek oddaje Piramida priložen na CD-ju.	
Priloga B: Posnetek oddaje Vroče priložen na DVD-ju.	

1 UVOD

Razumevanje in umeščanje sovražnega govora kot sovražnega dejanja je osnova v razumevanju nestrpnosti oziroma sovražnosti in je ravno tako kriminalno dejanje kot rasistični ali nacionalistični fizični napad. Sovražni govor je tisti, ki ustvarja realnost, ki oblikuje sovražne mentalitete in ki ustvarja podlago za vse druge oblike sovražnosti. Jezik namreč realnost ustvarja in je ne le odseva (Leskošek 2005, 81).

Vrednotna stališča do manjšin v Sloveniji so že nekaj časa negativna, postajajo čedalje bolj skrajna in se širijo na vse večji krog ljudi. Že dolgo osovražnim skupinam, kot so osebe iz nekdanjih jugoslovanskih republik, Romi, istospolno usmerjeni, temnopolti, migranti, azilanti, matere samohranilke, so se v zadnjem času zaradi podreditev in ponižanj pridružili tudi brezposelni, tisti, ki prejemajo denarne dodatke, in brezdomci.

Obstoj sovraštva in sovražnega govora je sam po sebi večer problem. Z njim se družbe s prepovedmi, moralnim obsojanjem ali z upravljanjem sovraštva spopadajo, odkar obstajajo. Sovraštvo in sovražni govor pa dobita povsem nove dimenzije, ko postaneta del uradnega oziroma vladajočega političnega diskurza. Splichal (2005, 99) pojasnjuje, da politično telo vedno zahteva neko obliko vidne reprezentacije, pri tem pa je bistveno vprašanje, kdo nadzoruje »politiko vidnosti« oziroma kdo odloča, kaj je treba videti in česa ne sme biti na očeh javnosti. Tako Splichal (2005, 87) izpostavlja, da se je publiciteta v praksi odmaknila od izvirnega načela javne kritike (kritične javne razprave) kot sredstva »tribunala javnega mnenja« ter vse bolj postajala način usmerjevanje integracije, ki temelji na depolarizaciji javnega komuniciranja, se uveljavlja skozi odnose z javnostmi, oglaševanjem in s propagando. Vloga političnih strank in parlamentov, v katerih se srečujejo strankarski birokrati, se je spremenila po istem načelu: publiciteta pretežno označuje aktivnost, namenjeno zbiranju javne podpore predstavnikom politične in ekonomske moči in posledično vodi v opustitev kritične vloge javnosti.

Mediji lahko širijo vednost o spornih praksah in primerih diskriminacije, dajejo glas žrtvam diskriminacije, iščejo odgovore in s tem pristojne službe spodbujajo k ukrepanju; tako lahko delujejo kot generator uresničevanja načel enakosti in enakih možnosti v družbi (Kogovšek in Petković 2007, 51). Lahko spodbudijo razumevanje položaja različnih manjšin in žrtev

diskriminacije, s pristranskim in stereotipnim prikazovanjem pa lahko, nasprotno, reproducirajo neenakopravnost, sovraštvo in nestrpnost (Kogovšek in Petković 2007, 53).

Cilj diplomske naloge je osvetliti problem sovražnega govora v Sloveniji in opozoriti na njegove posledice. Skozi presek razumevanja nestrpnosti, predsodkov, stereotipov, sovražnega govora in svobode izražanja predstavljamo slovensko stvarnost na področju sovražnega diskurza ter vplive, s pomočjo katerih se sovraštvo zažre globoko v ljudi.

Hipoteze, ki bodo osrednje vodilo pri našem raziskovanju področja sovražnega govora, so naslednje:

- Obravnavanje sovražnega govora kot nasilnega dejanja je zahteva po omejevanju svobode govora.
- Občutljivost javnosti na sovražni govor v slovenskih medijih je na dovolj visokem nivoju in sovraštvo je značilno le za nižje sloje ljudi.
- Za sankcioniranje sovražnega govora kot kriminalnega dejanja so potrebni novi pravni vzvodi in določila, saj sovražnemu govoru pogosto sledijo hujše oblike nasilja.

Izhodišče diplomske naloge je, da sovražni govor v Sloveniji še ni dovolj raziskan, kar se kaže skozi pomanjkanje strokovne literature, sodne prakse in neprepoznavanje ter neobsojanje sovražnega govora nasploh. Prvo vsebinsko poglavje po uvodu je namenjeno orisu koncepta sovražnega govora in predstavitvi njegove diskriminatorne narave. Od kod izvira sovraštvo? Kaj je nestrpnost in zakaj so predsodki in stereotipi tako trdovratni? Vse to so vprašanja, na katera bomo skušali odgovoriti v naslednjem poglavju. Večna konfliktnost sovražnega govora in svobode izražanja je vsebina tretjega poglavja, saj so nasprotniki omejitve sovražnega govora postavili svobodo govora na piedestal in akterji sovražnega govora z njo opravičujejo svoja dejanja. Ali je Slovenija pravna država in kako ureja problem sovražnega govora v zakonskih določilih, bomo predstavili v četrtem poglavju. V medijih vsakodnevno zasledimo nasilje, grozote, kriminal. Kaj pa sovražni govor? Namen petega poglavja je predstaviti sliko slovenskega medijskega prostora ter vlogo in odgovornost medijev pri širjenju sovražnega govora. Poudarek šestega poglavja je na moči diskurza in kritični diskurzivni analizi, s pomočjo katere bomo v zadnjem, empiričnem delu analizirali diskurz poslanca Zmaga Jelinčiča Plemenitega in njegove segmente sovražnega govora v oddajah Piramida in Vročje. S to metodo in teorijo bomo analizirali njegov sovražni diskurz, retoriko in kako prvine

sovražnega govora vplivajo na družbo, kajti kritična analiza diskurza se osredotoča predvsem na družbene pojave, ki so tesno povezani z jezikovno rabo in s svojimi spoznanji pomembno dopolnjuje tradicionalna gledanja. Poudari tudi socialno vpetost jezika ne samo na ravni konkretne govorne situacije, pač pa tudi na ravni institucije in širšega socio-kulturnega konteksta, pri čemer odkrije vzorce in prakse, ki obstajajo za posamezne govorne situacije, opozori, da jezikovna komunikacija v splošnem ni komunikacija med enakimi, saj med ljudmi obstajajo razmerja moči, ter kritizira koncept splošnega vedenja, ker prikriva in reproducira ideološke procese, ki potekajo med diskurzom.

2 OPREDELITEV SOVRAŽNEGA GOVORA

Sovražni govor je izražanje mnenj in idej, ki so po svoji naravi diskriminatorne, bodisi ksenofobične, rasistične, homofobične, seksistične, šovinistične in usmerjene proti različnim manjšinam, tako etničnim, narodnim, verskim, kulturnim, spolnim in drugim.

Sovražni govor je vsaka izjava, katere namen je poniževanje, zastraševanje ali napeljevanje k nasilju na podlagi rase, etnične ali nacionalne pripadnosti, religije ali spolne usmerjenosti. Sovražni diskurz pa ni omejen le na sistem znakov, na jezik, besede in presega rabo jezika. Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007, 18) pravita, da diskurzi niso sestavljeni le iz jezika – ne le iz tekstov in besed – ampak iz določenih institucionalnih in organizacijskih praks, tj. diskurzivnih praks. Diskurzi so hkrati vključevalni in izključevalni, saj določajo, kaj se sme reči ali razmišljati in storiti glede določene pojavnosti, kako se to sme ali ne sme reči, razmišljati ali storiti. Diskurzi organizirajo načine, na katere mislimo nek fenomen, in načine, na katere se s fenomenom ukvarjamo (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17).

Sovražni govor velja za relativno nov koncept, saj je nastal pred tremi desetletji v Združenih državah Amerike (ZDA) in Veliki Britaniji, ko so sprejeli posebno zakonodajo, ki preganja sovražni govor in zločine, storjene iz sovraštva (ang. *hate crimes*). Koncept sovražnega govora je prevzet iz anglosaškega sveta (ang. *hate speech*), kjer je bil, zlasti v ZDA, deležen obsežnega osmišljanja od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Vse od vznika tega koncepta se pojavljajo težave z njegovim definiranjem, ko so ga prvič uvedli v študentskih naseljih (Završnik 2007, 254). Sovražni govor je odprto polje razprav, saj spada v široko področje svobode govora, ki je v vseh demokratičnih družbah globoko cenjena. Njegova definicija, ki jo oblikujeta pravna teorija in sodna praksa, ne sme biti preširoka, ker bi to vodilo v zmanjševanje svobode izražanja, v širjenje »kulta žrtve« določenih skupin ljudi in povečanje državne prisile. Kot sovražni govor se običajno označuje govor, ki izraža sovražnost ali diskriminatorne predsodke na račun osebnih okoliščin, kot so rasa, vera, etnična pripadnost, nacionalnost, spolna usmerjenost in fizična ali mentalna hendikepiranost (Teršek 2006, 2).

Walker (1994, 8) opozarja, da je sovražni govor eno najmočnejših sredstev diskriminacije, še posebno, ker ga težko definiramo in še težje preiskujemo in kaznujemo. Je neraziskano

področje in je redko predmet znanstvenega interesa, kar nakazuje pomanjkanje literature s tega področja. Podobno kot druge oblike diskriminacije temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker pripadajo določeni skupini. Glavni cilj je razčlovečiti tiste, proti katerim je usmerjen, njegov namen pa ponižati, prestrašiti, spodbujati nasilje in druge akcije glede rasne, etične, spolne, religiozne, nacionalne ter telesne značilnosti in izvora teh skupin. Izraz zajema govorno in pisno komunikacijo in je še posebej nevaren, ker legitimira druga sovražna dejanja, kot so fizični napadi ali institucionalno nasilje.

Besede, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, odvzeti dostojanstvo, postaviti v podrejeni položaj, nekoga prikazati kot nečloveka ali tretjerazredno necivilizirano bitje, vplivajo na to, kakšen položaj bodo imeli ti ljudje v družbi. Kakšne možnosti bodo imeli, kako bodo živeli, kakšna bo njihova usoda, kako bodo z njimi ravnali drugi ljudje in navsezadnje, kako bodo razumeli sami sebe, je odvisno od tega, v kakšen položaj jih postavljajo tisti z družbeno močjo. Z lahkoto izrečena beseda ima učinek na vsakdanje življenje konkretnega človeka. Od lahkotno izrečenih besed je odvisen življenjski potek ljudi (Leskošek 2005, 81). Če z oblikami netolerantnega ravnanja tedaj, ko pozivamo k sovražnosti do nekoga, izvajamo sovražni govor, govorimo o neki temeljni in velikokrat zaradi narave in vsebine izrazov zelo očitni kršitvi človekovih pravic (Vežjak 2006, 19).

Sovražni govor obstaja že od nekdaj, le da mu je v zadnjih nekaj desetih letih posvečene več pozornosti, javnih obravnav in diskurza v širšem družbenem kontekstu. Leskoškova (2005, 82) meni, da javnost namenja pozornost sovražnemu govoru šele v zadnjih desetletjih, ko je zavedanje o učinku izgovorjenih besed globlje predvsem zaradi teoretskih razprav s področja jezika in številnih kampanj ozaveščanja proti rasizmu in diskriminaciji.

Z ustvarjanjem ozračja za dialog in vodenjem javnih razprav o škodi, ki jo povzroči sovražni govor, se lahko začne boj zoper sovražni diskurz (Hatfield in drugi 2005, 50). Sovražni govor že v izhodišču ne prispeva h konstruktivni javni razpravi o splošno pomembnih družbenih vprašanjih, le še utrjuje podrejenost nekaterih skupin ljudi in jim s tem povzroča resno škodo ter jih sili v trajno, pasivno molčečnost. Ljudje, ki so zatirani, se pogosto iz konfliktov umaknejo in se podredijo, ker vedo, da ne morejo zmagati, saj nimajo družbene moči.

Sovražni govor izraža, zagovarja, spodbuja, promovira ali vzbuja sovraštvo do posameznikov ali skupin. To sovraštvo ni enako pomanjkanju spoštovanja, temveč nakazuje na zavrnitev,

izraža željo škodovati ali uničiti, tiho ali glasno, aktivno ali pasivno napovedati vojno zoper posameznika ali skupine (Parekh 2005, 213).

Sovražni govor uvrščamo med manifestne oblike nestrpnosti. Nevarno producira stereotipe, s čimer stigmatizira družbene manjšine in jih potiska na marginalno pozicijo. Nestrpnost prepleta vsakdanje pogovore, zabavne televizijske oddaje in novinarske prispevke. Poleg eksplicitnega sovraštva, ki ga nedvoumno, dramatično in populistično servirajo nekatere – ne samo znane medijske – osebe, sovražnost prežema tudi na videz nedolžen govor.

Čeprav je sovražni govor pogosto artikuliran v napadalnem, jeznem, zmerljivem in žaljivem jeziku, ni nujno, da je vedno tako. Lahko je subtilen, zmeren, brez emocij, celo blag, izražen skozi dvoumne šale, namigovanja ali prisposdobe. Čeprav je način izražanja pomemben indic, ki govori o naravi govora, ni edini. Vsaka oblika govora se zgodi znotraj določenega zgodovinskega in kulturnega konteksta, zato njegova vsebina, pomen, insinuacija ter moralni, in čustveni smisel ne morejo biti izvzeti (Parekh 2005, 215).

Za obrazložitev termina in pojava sovražnega govora se bomo na začetku osredotočili na izvor oziroma vzrok, ki privede ljudi do tega, da širijo, spodbujajo, promovirajo ali opravičujejo vse vrste sovraštva, ki temeljijo na nestrpnosti. Od kod izvira sovražni govor, od kod sovraštvo, nestrpnost, nasilje? Menimo, da odgovor tiči v nas samih, torej v osebnosti človeka, njegovi odprtosti, pripravljenosti do sprejemanja drugačnosti, razumevanju raznolikosti in njegovem načinu konstruiranja in osmišljanja sveta ter samega sebe. Med glavnimi vzroki so prav gotovo predsodki in stereotipi.

3 NESTRPNOST, PREDSDODKI IN STEREOTIPI

3.1 Opredelitev pojma strpnost/nestrpnost

Kako razumemo besedo nestrpnost? Za opredelitev nestrpnosti bomo izhajali iz besede strpnost, ki naj bi bila vodilo posameznikov za ravnanje v medčloveški odnosih. Strpnost pomeni odgovornost do človekovih pravic, pluralizma, demokracije, pravne države in se zavzema za preprečevanje nasilja in diskriminacije.

Številne razprave, ki se strogo ukvarjajo s konceptom strpnosti, njegovo zgodovino, različnimi utemeljitvami in omejitvami strpnosti, izvajajo argumentacijo na normativen način, pri tem pa izhajajo iz poenostavljene idealnotipske sheme, v kateri ponavadi nastopajo naslednji členi: subjekt strpnosti z določeno strukturo subjektivnosti, objekt drugačnosti, ki naj bi ga tolerirali, razlog za strpnost in končni rezultat odnos strpnosti (Kovačič 2005, 168).

Slovar pojmov, ki ga je izdelala mednarodna organizacija *United for Intercultural Action*, besedo toleranca (slovenimo jo kot strpnost) pojasni kot spoštovanje, sprejemanje in cenjenje bogate raznolikosti svetovnih kultur, načinov izražanja in oblik človečnosti, humanosti. Toleranca (strpnost) je harmonija različnosti. Omogočajo jo znanje, odprtost, komunikacija in svoboda misli, zavesti in prepričanj. Strpnost ni vnaprej dana koncesija ali privilegij. Je aktivna drža, ki je posledica zavedanja pomena univerzalnih človekovih pravic in svoboščin ne le zase, temveč predvsem za druge (Leskošek 2005, 9).

Nasproten pojem je nestrpnost. Pomeni nespoštovanje prepričanj in življenjskih praks drugih ljudi. Nestrpnost pomeni, da so nekateri ljudje obravnavani drugače zaradi svojih religiozних prepričanj, svoje seksualnosti ali celo zaradi drugačne obleke ali las. Še posebej nevarna je oblika nestrpnosti, ko gre za preprečevanje mešanja kultur v imenu nekakšne enotne nacionalne identitete. Z nestrpnostjo torej označujemo ideje in prepričanja (ne pa načina vedenja), ki vključujejo podreditve drugih, ali pa je cilj nestrpnosti preprečiti njihovo polnopravno udeležbo v družbi, kar doseže tako, da se jih razglasi za neustrezne, barbarske, neumne, lene, izkoriščevalske, kriminalce, nemoralne, skratka potencialno nevarne za večinsko prebivalstvo (Leskošek, 2005, 9).

Sprejemanje različnosti je še posebej pomembno v sedanjem času nenehnih družbenih sprememb, saj pogoji na trgu dela in procesi globalizacije vplivajo na to, da se ljudje selijo iz revnejših in obubožanih predelov sveta v materialno bogatejši svet. Vsak ima pravico biti različen, tako posameznik kot skupina. Dejstvo, da smo ljudje raznoliki po videzu, govoru, načinu bivanja, vedenju in vrednotah, je le temelj za to, da imamo vsi pravico živeti v miru in na način, kot si želimo.

Posamezniki se v življenjskih situacijah nenehno odločajo med strpnostjo in nestrpnostjo, slednja je nekaj, česar idealistični koncepti strpnosti ne upoštevajo resno kot eno od realnih možnosti. Razprave o strpnosti se z nestrpnostjo v glavnem ne ukvarjajo oziroma jo obravnavajo kot obrobno, kot negativen preostanek polja strpnosti (Kovačič 2005, 169).

Kovačič (2005, 169) nadalje pravi, da se študije o nestrpnosti ukvarjajo s poljem, kjer strpnosti ni. Podobno, kot je fenomen nestrpnosti iz razprav o strpnosti izvržen kot neuspeli odnos, kot eksces, kot nekaj ekstremnega, kar odstopa od polja zmernega in normalnega, tako možnost strpnosti v študijah o nestrpnosti nastopa kot nereflektirana predpostavka, ki pa je ostala zunaj razpravljalnega polja in pravzaprav tvori le njegovo fantazmatsko mejo. Študije o nestrpnosti se z možnostmi in pogoji strpnosti torej ne ukvarjajo, pač pa poleg samih oblik izražanja nestrpnosti in njihovih socialnih posledic preučujejo nastajanje nestrpnosti in dejavnikov, ki jo spodbujajo.

3.1.1 Pokazatelji in oblike nestrpnosti

Nestrpnost se pojavlja na različnih stopnjah in pri različnih oblikah obnašanja. Pokazatelji za prepoznavanje nestrpnosti se lahko pojavljajo v določenem okolju in okoliščinah posamično ali pa skupaj. Pokazatelji in načini izražanja nestrpnosti so (Reardon 1997, 16):

- **jezik**: žaljiv, podcenjevalen in izključujoč jezik, ki razvrednoti, poniža, razčloveči kulturne, rasne, nacionalne ali socialne skupine;
- **stereotipiziranje**: posploševanje in opisovanje vseh članov določene skupine z enakimi lastnostmi, ponavadi negativnimi;
- **zasmehovanje**: vzpodbujanje pozornosti do določenih človeških vzorcev vedenja, lastnosti ali karakteristik kot tudi žalitev;

- ***predsodek oziroma predsodkovni diskurz***: mnenje, izoblikovano na osnovi negativne generalizacije ali stereotipov, namesto na podlagi dejanskih dejstev, primerov določenega obnašanja posameznika ali skupine;
- ***grešni kozel***: obtoževanje skupine ali posameznikov za travmatične dogodke ali socialne probleme;
- ***diskriminacija***: izključevanje iz socialnih bonitet in aktivnosti na osnovi predsodkov;
- ***izobčenje (ostrakizem)***: obnašati se, kot da drugi niso prisotni ali sploh ne obstajajo, odklanjanje pogovora, spoznavanja drugih in njihove kulture;
- ***trpinčenje***: namerno zastraševanje ali degradacija drugih, velikokrat z namenom izganjanja iz skupnosti, organizacije ali skupine;
- ***onečaščenje in uničevanje***: iznakaziti religiozne, kulturne simbole in strukture z namenom, da se razvrednotijo ali smešijo prepričanja ter identitete tistih, katerim so ti simboli in strukture pomembni;
- ***ustrahovanje***: uporabiti vso silno moč za ponižanje in prikrajšanje drugih za njihovo imetje in status;
- ***izgon***: uraden, nasilen izgon ali kratenje pravic vključitve v družbene skupine, profesije ali druge družbene aktivnosti, vključno s tistimi, ki so potrebne za preživetje, kot je recimo delovno mesto;
- ***izključevanje***: Zanikanje možnosti osnovnih potreb in polne soudeležbe v družbi;
- ***segregacija***: vsiljena ločitev ljudi glede na raso, vero ali spol, ponavadi na škodo določene skupine;
- ***uničenje***: zapor, fizična zloraba, odstranitev iz domačega okolja, oborožen napad, ubijanje.

Temeljna značilnost sovražnega govora danes je prav gotovo zanikanje nestrpnosti. V Sloveniji kot v večini sodobnih držav družbene norme in tudi zakonski predpisi prepovedujejo (odkrito) izražanje predsodkov ali diskriminacije. Govorci v vseh družbenih situacijah se omejitev zavedajo, zato se pri negativnem govoru o manjšinah poskušajo zavarovati z različnimi strategijami, ki se tipično kažejo v izjavah, kakršna je »Nič nimam proti Romom, ampak ...« (Erjavec in dr. 2000, 25).

3.2 Fenomen predsodkov

Lippmann (1999, 79) je bil prvi, ki je uporabil pojma predsodek in stereotip. Predsodki so bili zanj emocionalno nabiti negativni socialni stereotipi, stereotipe pa je definiral kot parcialne, posplošene in enostranske predstave o svetu.

Za predsodke je značilno, da so predvsem zelo subtilne mikroideologije vsakdanjega sveta, kjer ideologija deluje na prikrit in zvit način, čeprav je res tudi to, da predsodki segajo v vsa področja družbenega življenja. Najdemo jih v javnem govoru, medijih, filmih, popularni kulturi, pravnem diskurzu, političnih, državnih institucijah, tudi v znanosti in visoki kulturi. Kažejo se predvsem v nespoštljivem, netolerantnem ali prezirljivem odnosu do drugih oziroma drugačnih; na primer pripadnikov drugih narodov, etičnih skupnosti, ras, kultur, do oseb z drugačnimi načini življenja, religioznimi, spolnimi usmeritvami itd. (Nastran Ule 1999, 7).

Zato, da lahko začnemo iskati njihov izvor in vzode nastanka, se jih moramo najprej zavedati, jih prepoznati oziroma identificirati. Šele ko razumemo naravo, izvor in način delovanja predsodkov, lahko začnemo delovati v smeri preprečevanja njihovega nastanka in odpravljanja. Vendar je to zaradi omenjenih značilnosti predsodkov vse prej kot lahka in kratkoročna naloga.

Mitscherlich (v Nastran Ule 1999, 13) meni, da predsodkov ne gre občudovati, pa vendar so občudovanja vredni. In nadalje opisuje, da se nenadoma naša sodba loči od objektivne danosti, v kateri se nahajamo. V nekem duševnem procesu se iz domišljije in posameznih drobcev zaznavanja vzpostavi zmedeno izkustvo, ki se vrine pred dejanskostjo. Ta bi bila dostopna, če ne bi podlegli notranji prisili in ne bi naše mešanice fantazije in realnosti imeli za edino pravo realnost.

Za predsodke je značilna njihova socialna komponenta. Tako predsodke oblikujemo v socialnih izmenjavah in odnosih z drugimi in jih usmerjamo k drugim. Predsodki so torej skupki stališč ali prepričanj o članih kake socialne skupine, izražanj čustev in načinov vedenja v odnosu do članov te skupine, ki nastajajo zgolj zaradi pripadnosti teh članov določeni skupini (Nastran Ule 1997, 168).

Nastran Uletova (1997, 163–164) pravi, da imajo kot vsa stališča tudi predsodki kognitivno, emotivno in konativno komponento.

- **Kognitivna komponenta** sestoji iz določenih nepreverjenih posplošenih konceptov, kognitivnih shem in implicitnih teorij različnih skupin in posameznikov. Ti koncepti in implicitne teorije se kažejo v produkciji nepreverjenih informacij, govoric, mitologij, verovanj, ki si jih izmenjujejo ljudje v vsakdanjem življenju. Produkcija govoric je lahko spontana, lahko pa je tudi zavestno ideološko, politično, kulturno producirana zaradi diskriminacije posameznikov, socialnih skupin ali celih etničnih in socialnih skupnosti.
- Za predsodke je posebej pomembna prav **emotivna oz. evaluativna komponenta**, ki jim daje potrebno »duševno energijo« in hrani globoko nezavedno dinamiko predsodkov. Vsebuje pripravljenost posameznika za pozitivne ali negativne emocije in vrednotenja v zvezi s predmeti predsodkov. Prav ta komponenta daje ton predsodkom in posameznikom ter skupinam služi kot projekcija in racionalizacija lastnih bolečin, strahov, neuspehov.
- **Konativna oz. dinamična komponenta** pa predstavlja pripravljenost za določeno vrsto obnašanja do kategorije oz. razreda objektov, do katerih imamo predsodke. Npr. študentje, ki so poročali, da imajo predsodke do debelih ljudi, so ugotavljali, da niso imeli nikdar prijateljev med debelimi vrstniki. Ali družbeni predsodki do žensk, ki se npr. kažejo ravno v tem, da so jim zaprti vodilni ali vodstveni položaji, ki so povezani s centri politične, ekonomske moči.

Različni avtorji predsodke največkrat definirajo kot stališča s pozitivnim in negativnim čustvenim nabojem. Predsodke uporabljamo na pretežno nezaveden način, postanejo avtomatizirani in dajejo človeku občutek zadoščanja. Predsodki nam pomagajo doseči stabilnost pri reagiranju na okolje, postanejo pa negativni, kadar vodijo do nasilja nad ljudmi, ki so objekti negativnih predsodkov.

Negativni predsodki temeljijo na odklanjanju in sovražnosti do pripadnikov posameznih skupin, drugačnih od nas samih. Pri tem pa imajo pripadniki dominantne skupine lahko občutek superiornosti, imajo predstavo, da ima njihova skupina več pravic. S tem je povezana tudi sodba o manjvrednosti tuje skupine in prepričani so, da imajo pravico do moči, statusa, privilegijev v določeni družbi. Vendar lahko občutijo tudi strah, da jim druga skupina ogroža vse te privilegije.

Ocenjevanje in vrednotenje nujno spremljata predsodke, saj so ti pomembni za delovanje le z vrednotenjem socialnih objektov. Sodbe, ki jih spremlja vrednotenje objektov, so stabilne: že imena barv, s katerimi označujemo etične skupine, npr. »bel«, »črn«, »rdeč«, »rumen« so različno vrednotene in imajo različno pomensko področje. Tudi prvi vtis o drugem človeku izhaja iz simpatije oziroma antipatije, ki sta že vrednostni oznaki osebe. Šele potem sledi pripisovanje drugih lastnosti (Nastran Ule 1997, 164).

Za družbene predsodke je značilno, da ljudje na osnovi svojega stališča do ene kategorije ljudi zavzamejo konkretna stališča tudi do posameznikov te kategorije brez vsakega preverjanja, ali je takšno stališče upravičeno. Predsodki nimajo svojih korenin v napačni generalizaciji – zaključevanju, ki gre od posameznika k skupini, ampak nasprotno, gre za neke vrste deduktivno razmišljanje – od skupine k posamezniku (Supek 1992, 57).

Kot ugotavlja Nastran Uletova (1997, 189), predsodki sprožajo različne konflikte in napetosti med posamezniki in skupinami in so zato resen družben problem ter odpirajo pomembno vprašanje, kaj lahko storimo za zmanjšanje predsodkov. Kako torej preseči predsodke? Raziskave kažejo, da je od načina sprejemanja predsodkov odvisna tudi zasidranost predsodkov v posamezniku. Najlažje spremenimo tiste predsodke, ki so posledica konformizma z okoljem. Take predsodke lahko spremenimo že s spremembo okolja. Najteže pa se spremenijo tisti predsodki, ki posamezniku pomagajo ohranjati samopodobo in predstavo o svetu, ki mu služijo kot projekcijski oziroma racionalizacijski mehanizem proti lastni nesreči in negotovosti. Slednji so namreč velikokrat kognitivni in emocionalni dejavnik stabilnosti osebnosti. Prav odvisnost od lastnih predsodkov pa je osrednji katalizator za zadrževanje in prenašanje predsodkov na naslednje generacije.

Obstajajo določene strategije spreminjanja oziroma razgrajevanja predsodkov: od sprejemanja zakonskih aktov in predpisov proti diskriminaciji določenih skupin do sistematičnega informiranja (šole!) o nesmiselnosti in neupravičenosti predsodkov pa vse do neposrednih kontaktov s posamezniki in skupinami, ki so tarča predsodkov in diskriminacije. Vse te strategije pa še ne dajejo razloga za optimizem. Predsodki so trdovratnejši od njih (Nastran Ule 1997, 189).

Težava trdovratnosti predsodkov je v tem, da so neobčutljivi na strategije prepričevanja, argumentiranja in boljših medsebojnih odnosov, razen kadar je to del obsežnih sprememb v

družbenem okolju in kontekstu, v katerem se ustvarijo in ohranjajo. Supek (1992, 64) pravi: »Odpravljanje in slabenje družbenega predsodka je težak in mukotrpen proces, saj je za odpravo le-tega potrebno prestrukturiranje globljih nagonsko-afektivnih motivacijskih struktur pri človeku.«

Preseganje predsodkov in tolerantnost do drugačnosti sta možna le pri ljudeh brez zavisti, pri ljudeh z zadostno življenjsko širino. Kot dokazujeta eminentna nemška družboslovca Horkheimer in Mitscherlich, so predsodki psihološko povezani z emocijami zavisti in sovraštva, ki sta posledici pomanjkanja življenjske širine in zadovoljstva (Nastran Ule 1997, 194-195).

3.3 Kaj so stereotipi?

Najbolj prefinjeni in najbolj prodorni so tisti vplivi, ki ustvarjajo in ohranjajo zakladnico stereotipov. O svetu izvemo, preden ga vidimo. Večino stvari si predstavljamo, preden jih doživimo. Če izobraževanje ne izostri naše zavesti, ti predsodki globinsko upravljajo z našo percepcijo (Lippmann 1999, 83).

Lippmann (1999, 86) izpostavlja, da sistem stereotipov predstavlja bistveni del človekove osebne identitete in deluje kot obramba našega položaja v družbi. Stereotipi so urejena in bolj ali manj trdna slika o svetu, ki smo ji prilagodili svoje navade, okus, zmožnosti, udobje in upe.

Stereotipi so oblike miselnih sodb, ki jih dobimo na osnovi delnih informacij. Lahko bi rekli, da so stereotipi miselni predali, v katere razvrščamo ljudi in tisto, kar se okoli nas dogaja. Vendar so stereotipi preveč posplošene in preveč tipizirane sodbe, zato z njimi spregledamo raznovrstnost sveta in nianse znotraj njega (Kogovšek in Petković 2007, 25). Če ne moremo v celoti razumeti dejanj drugih ljudi, preden ne izvemo tega, kar sami menijo, da vedo, moramo, da bi bili pravični, oceniti ne le informacije, ki so jim bile na voljo, ampak tudi mišljenje, skozi katerega so jih prečistili. Sprejeti stereotipi, ustaljeni vzorci in splošno veljavni prikazi namreč prestrežejo informacije na poti do zavesti (Lippmann 1999, 81).

Nastran Uletova (1997, 157) poudarja, da gre pri stereotipih za proces pripisovanja lastnosti posameznikom na osnovi njihove skupinske pripadnosti, ne na osnovi individualnih značilnosti in posebnosti. To pa seveda vodi do dveh tipičnih in dokaj usodnih napak v pripisovanju:

- če zaznavamo in ocenjujemo ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti, jih tipično obravnavamo tako, da so bolj podobni članom svoje skupine in bolj različni od članov drugih skupin, kot so v resnici;
- zaznavanje skupin je nujno pristransko in diskriminatorno. Nagnjeni smo k prepričanju, da je skupina, ki ji pripadamo, boljša kot tista, ki ji ne pripadamo.

Stereotipi o skupinah so nujno diskriminatorji lastnosti, če nimamo na voljo nobenih drugih podatkov o ljudeh, razen da pripadajo različnim narodom ali skupinam (Nastran Ule 1997, 157). Prav zaradi svojih značilnosti so stereotipi velikokrat povezani z diskriminacijo. Kot pravi Pečjak (1995, 52) so najbolj razširjeni nacionalni in rasni stereotipi. Ravno ti stereotipi se zaradi pomanjkanja informacij o družbenih skupinah, strahu pred neznanim ter težnje po preseganju lastnega občutka manjvrednosti kasneje najpogosteje razvijejo v obliko prikrite ali eksplicitne diskriminacije.

Naš dostop do informacij je oviran, negotov in naše razumevanje globoko nadzorujejo stereotipi. Če pri obravnavanju velike množice dejstev delujemo na osnovi slučajnega vtisa, ni prav verjetno, da bomo izbrali prave vzorce. Za Nastran Uletovo (1997, 157) ni presenetljiva Lippmanova teza, da ni bližnjice in nadomestka, če kdo želi videti svet tak, kot realno je, če si želi ustvariti individualno razumevanje sveta. Tako lahko stereotipe v najboljšem primeru označimo kot proces poenostavljanja, ki služi obvladovanju kompleksne realnosti, v najslabšem primeru pa kot sredstvo za formiranje predsodkov in patologij. Tako smo pred očitnim paradoksom. Na eni strani je jasno, da so skupine del socialne realnosti, da so pomembni vidiki našega življenja odvisni od njih. Na drugi strani pa mnoga dejstva kažejo, da skupinska percepcija močno izkrivlja sliko realnosti.

Kot pravi Lippmann (1999, 114) si moramo pri oblikovanju javnih mnenj predstavljati več prostora, kot ga lahko z očmi vidimo, več časa, kot ga lahko zaznamo, poleg tega pa moramo opisati in oceniti tudi več ljudi, več dejanj in stvari, kot jih sploh lahko preštejemo ali si jih predstavljamo. Moramo povzemati, posploševati. Izbirati moramo vzorce in jih obravnavati kot tipične. Vendar pa ni lahko izbrati dobrega vzorca iz velikega razreda. Preprosti razum se

nagiba k temu, da si izbere ali slučajno naleti na vzorec, ki podpira ali spodbija njegove predsodke, nato pa ga sprejme za predstavnika celega razreda.

Bistveno je, da smo pripravljeni vsakega posameznika sprejeti na podlagi njegovih osebnih značilnosti in ne samo kot pripadnika določeni skupini oziroma kategoriji. Kljub določeni kategorizaciji, skozi katero obravnavamo druge in smo tudi sami obravnavani, je vsak posameznik sebi lastna celota s svojimi značilnostmi, lastnostmi ter posebnostmi: s prepoznavanjem, priznavanjem in spoštovanjem le-teh posameznik tvori okolje, prežeto z raznolikostjo. Raznolikost je bogastvo narave in življenja. Šele ko sprejmemo drugačnost, lahko rečemo, da smo sprejeli sočloveka.

Stereotipi niso samo kognitivni proizvodi, so tudi socialne sodbe, norme, vrednotenja. Zaradi tega imajo tudi socialen in družben pomen. Ljudje praviloma doživljajo stereotipe drugih kot napačne, pristranske. Vplivajo tudi na medskupinske odnose in jih usodno zaznamujejo (Nastran Ule 1997, 162). Vendar pa stereotipov ne gre dojemati samo na socialnopsihološki ravni, ampak jih je treba umestiti v širši družbeno-kulturni in politično-ekonomski okvir, v katerem nastajajo, se krepijo ali ohranjajo. Oakes, Haslam in Turner (v Nastran Ule 1999, 75) povzamejo, da stereotipi služijo političnim, družbenim in ideološkim namenom in da z zavračanjem in obsojanjem določenih stereotipov hkrati promoviramo svoje.

Torej, vzroki za predsodke in stereotipe ne ležijo le v posameznikih samih in njihovem odklonskem vedenju, temveč so pogosto podprti in celo razviti s pomočjo političnega sistema družbe, boja za oblast znotraj različnih hegemonij in iskanja grešnih kozlov v družbenem sistemu.

4 KONFLIKT SVOBODE IZRAŽANJA IN SOVRAŽNEGA GOVORA

Ne gre samo za to, da se nestrpnost, predsodki, sovražnost, nesprejemanje in rasizmi v Sloveniji tolerirajo, temveč so popolnoma legitimni izrazi v družbenem življenju in političnem delovanju. Tudi večina prebivalstva v državi jih ne dojema kot nekaj nesprejemljivega ali kot anomalijo, ki ji je treba nasprotovati, in veljajo za povsem normalen, običajen in legitimen del tistega izgovora, ki ga največkrat imenujejo svoboda govora (Kozinc, 2005, 97).

Obtoženi sovražnega govora svoja stališča pogosto interpretirajo kot svobodo izražanja, pozabljajo pa na vse dolžnosti in odgovornosti, ki jih nosijo posamezniki pri svojem izvrševanju pravice do svobode izražanja. Leskoškova (2005, 94) zato utemeljuje, da zahteve po obravnavanju sovražnega govora kot nasilnega dejanja niso zahteve po omejevanju svobode govora ali celo po uvajanju politično korektnega govora. Izhodišče zahtev je v razumevanju svobode same. Pri tem se sklicujemo na Millovo (1994) opredelitev svobode, ki je absolutna, ko gre za svobodo, ki zadeva posameznika samega, omejena pa je, ko posega v svobodo drugega. Naša svoboda je torej omejena s svobodo drugega.

Če bi bila pravica do svobode govora absolutna, bi posamezniki lahko posegali v pravico do osebnega dostojanstva in varnosti ter v pravico do človekove telesne in duševne celovitosti, v pravice, ki jih kršimo s sovražnim govorom, razpihovanjem sovraštva in opravičevanjem diskriminacije (Kogovšek in Petković 2007, 23).

V razpravah o sovražnem diskurzu je veliko zagovornikov kazenskega preganjanja in sankcioniranja sovražnega govora, hkrati pa se je razvilo ravno tako široko gibanje nasprotnikov, ki so proti kakršnemu koli omejevanju govora in s tem tudi sovražnega govora. Pri tem se predvsem sklicujejo na svobodo izražanja. Zadnjih nekaj desetletij je bil skoraj univerzalen trend proti prepovedovanju sovražnega govora, ki je temeljil na rasni, etični, nacionalni, verski drugačnosti posameznika ali skupine (Parekh 2005, 213). Vendar pa ima svoboda govora tudi svoje meje.

V svobodni družbi sta svoboda govora in zlo sovražnega govora mnogokrat v konfliktu, zato je treba identificirati škodo sovražnega govora in pomembnost svobode izražanja (Cowan in

Khatchadourian 2003, 300). Nasprotniki omejitve sovražnega govora pravijo, da prepoved posameznih žaljivih besed ne prepreči skritih, sovražnih misli in strahov. Po njihovem mnenju ima sovražni govor pomembno družbeno funkcijo, saj nam pomaga prepoznati, da je v družbi nekaj narobe in skozi razprave ter soočanjem idej pripomore k spremembam.

Prepovedati načine izražanja, ki nas žalijo, bo vedno zmotno, ker nam bi ta prepoved prikrajšala možnosti razpravljanja o pomembnih spornih vprašanjih, za katera ne moremo reči, da ne obstajajo. Prepoved rasističnega sovražnega govora ne bo izbrisala rasizma. Vendar pa so nam na voljo različni načini socialnih sankcij in izražanja neodobravanja, ko je svoboda izražanja zlorabljena in črta med diskurzom in sovražnim govorom prekoračena. Opredelitev, kje natančno ta črta poteka, pa je subjektivna in vseskozi odprta za debato. In tako naj bi tudi ostalo (Bentley 2006, 42–43).

Najboljše in edino zdravilo proti škodljivim učinkom negativnega govora je »še več govora«. To je daleč najbolj razširjeno mišljenje v ZDA, ki ga je prvi zapisal sodnik Louis Brandeis v sodnem primeru *Whitney v. California* (1927). Ta hipoteza pravi, da bo javna žalitev z rasističnim govorom in drugimi oblikami negativnega govora izzvala nasprotno reakcijo, v kateri bosta zmota in skaženost rasizma ali katerega drugega zla izpostavljeni kritiki in obsodbi. Po tej hipotezi je to način, ki vodi v boljšo situacijo, kot je tista, v kateri ljudje niso primorani soočiti se s problemom (Downing 1999, 176).

Vendar pa Cohen-Almagor (2005, 23) poudarja, da ne moremo in ne smemo tolerirati kakršnega koli govora, ker s tem povzdignemo vrednoto svobode izražanja nad ostale vrednote, za katere menimo, da so prav tako zelo pomembne, kot recimo človeško dostojanstvo, enakost in spoštovanje. Zavedati se moramo nevarnosti besed in omejiti določene oblike izražanja, ki so potencialni vzvodi za škodljive in diskriminacijske akcije.

Sovražni govor je retorika sovražne kriminalitete in ovekovečenje rasizma, heteroseksizma in seksizma (Cowan in Khatchadourian 2003, 300). V primerih, ko je drugim prizadejana telesna ali duševna bolečina, je treba upoštevati vsebino govora, način izražanja, namene in motive govornika, okoliščine, v katerih govor poteka (Cohen-Almagor 2005, 4). Ko vsebina in način določenega govora prizadeneta ciljni skupini psihično trpljenje in so objektivne okoliščine takšne, da je skupina neizbežno izpostavljena žalitvi, je treba takšne govore omejiti (Cohen-Almagor 2005, 22).

Pogled na svobodo govora in izražanja z absolutističnega vidika zahteva odrekanje škodi, ki jo povzroči sovražni govor. V nasprotju s tem, so tisti, ki gledajo na sovražni govor še z drugih vidikov, predvsem s perspektive žrtve, manj tolerantni do sovražnega govora (Cowan in Khatchadourian 2003, 301).

Svobodo govora zagotavlja vrsta dokumentov, med drugimi tudi Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1994) v svojem 10. členu: »Vsakdo ima pravico do svobodnega izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje. Ta člen ne preprečuje državam, da zahtevajo dovoljenje za delo radijskih, televizijskih in kinematografskih podjetij.«

Vsaka pravica je omejena tudi s pravicami drugih in torej implicitno vsebuje tudi dolžnosti in odgovornosti. Drugi odstavek 10. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1994) tako opredeljuje omejitve in jih določa na naslednji način:

Izvrševanje teh svoboščin vključuje tudi dolžnosti in odgovornosti in je zato lahko podvrženo obličnosti in pogojem, omejitvam ali kaznim, ki jih določa zakon in ki so nujne v demokratični družbi zaradi varnosti države, njene ozemelske celovitosti, zaradi javne varnosti, preprečevanja neredov ali zločinov, za zavarovanje zdravja ali morale, za zavarovanje ugleda ali pravic drugih ljudi, za preprečitev razkritja zaupnih informacij ali za varovanje avtoritete in nepristranskosti sodstva.

Evropsko sodišče za človekove pravice v svoji judikaturi pogosto navaja, da se svoboda izražanja ne nanaša le na informacije in ideje, ki jih sprejmemo naklonjeno, jih dojemamo kot neškodljive in se do njih niti ne opredeljujemo, temveč zajema tudi tiste, ki prizadenejo, šokirajo ali vznemirjajo bodisi posameznika ali kateri koli del prebivalstva. Sovražni govor v besedilu 10. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ni izrecno omenjen in posamezne države članice urejajo to področje s svojimi zakoni in pravnimi normami.

5 PRAVNI VIDIK SOVRAŽNEGA GOVORA

Mejniki med sovražnim govorom in svobodo govora različne države postavljajo drugače. Ustava Republike Slovenije hkrati spodbuja sankcioniranje nestrpnega govora in podpira demokratično pravico do svobodnega izražanja, pisanja in tiska. Pri obravnavi svobodnega govora se je treba zavedati, da je bila izhodiščna težnja ob njegovem nastanku prav povzdigovanje glasu neslišnih ali utišanih.

Sovražni govor je neposredno in posredno reguliran v slovenski Ustavi in kazenski zakonodaji. Ustava Republike Slovenije (1991) v 39. členu zagotavlja svobodo izražanja na takšen način: »Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«

Svobodo govora delno omeji v 63. členu, ki pravi naslednje: »Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti. Protiustavno je vsakršno spodbujanje k nasilju in vojni.«

Sovražni govor je reguliran tudi v kazenski zakonodaji. Kazenski zakonik RS (Ur. l. RS št. 63/1994; 23/1999; 60/1999; 40/2004; 37/2005) hkrati varuje in omejuje svobodo govora. Omejuje jo v šestnajstem poglavju, ki govori o kaznivih dejanjih zoper človekove pravice in svoboščine. Torej, 141. člen o kršitvi enakopravnosti pravi:

(1) Kdor zaradi razlike v narodnosti, rasi, barvi, veroizpovedi, etnični pripadnosti, spolu, jeziku, političnem ali drugačnem prepričanju, spolni usmerjenosti, gmotnem stanju, rojstvu, izobrazbi, družbenem položaju ali kakšni drugi okoliščini prikrajša koga za katero izmed človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, ki so priznane od mednarodne skupnosti ali določene z ustavo ali zakonom, ali mu takšno pravico ali svoboščino omeji ali kdor na podlagi takšnega razlikovanja komu da kakšno posebno pravico ali ugodnost, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta.

(2) Enako se kaznuje, kdor preganja posameznika ali organizacijo zaradi njihovega zavzemanja za enakopravnost ljudi.

(3) Če stori dejanje iz prvega ali drugega odstavka tega člena uradna oseba z zlorabo uradnega položaja ali uradnih pravic, se kaznuje z zaporom do treh let.

Prav tako svobodo govora omejuje 270. člen, ki posega na področje kršitev človeškega dostojanstva z zlorabo uradnega položaja ali uradnih pravic: »Uradna oseba, ki pri opravljanju službe z zlorabo svojega uradnega položaja ali uradnih pravic s kom grdo ravna, ga žali, ga lahko telesno poškoduje ali sploh ravna z njim tako, da prizadene njegovo človeško dostojanstvo, se kaznuje z zaporom do treh let.«

Devetindvajseto poglavje, ki navaja kazniva dejanja zoper javni red in mir, vsebuje 300. člen, ki govori o vzbujanju narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti in omejuje svobodo govora v naslednjih primerih:

(1) Kdor izziva ali razpihuje narodnostno, rasno ali versko sovraštvo, razdor ali nestrpnost ali širi ideje o večvrednosti ene rase nad drugo, se kaznuje z zaporom do dveh let.

(2) Če je dejanje iz prejšnjega odstavka storjeno s prisilo, grdim ravnanjem, ogrožanjem varnosti, s sramotitvijo narodnostnih, etničnih ali verskih simbolov, s poškodovanjem tujih stvari, z oskrunitvijo spomenikov, spominskih znamenj ali grobov, se storilec kaznuje z zaporom do petih let.

Poleg teh členov je svoboda govora omejena v primerih goljufije, izsiljevanja, razžalitve, obrekovanja in žaljive obdolžitve. V slovenski pravni praksi ni znan noben primer, ko bi bil kdo pravnomočno obsojen zaradi dejanj v primeru sovražnega govora zoper manjšinske skupine, čeprav je bilo podanih nekaj kazenskih ovadb (Leskošek 2005, 89).

Na področju medijev in medijske regulacije Zakon o medijih (2006) v 8. členu prepoveduje spodbujanje k neenakopravnosti in nestrpnosti z naslednjo dikcijo: »Prepovedano je z razširjanjem programskih vsebin spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti, k nasilju in vojni ter izzivati narodno, rasno, versko, spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost.«

O svobodi izražanja pa govori v 6. členu na naslednji način:

Dejavnost medijev temelji na svobodi izražanja, nedotakljivosti in varstvu človekove osebnosti in dostojanstva, na svobodnem pretoku informacij in odprtosti medijev za različna mnenja, prepričanja in za raznolike vsebine, na avtonomnosti urednikov, novinarjev in drugih avtorjev pri ustvarjanju programskih vsebin v skladu s programskimi zasnovami in profesionalnimi kodeksi ter na osebni odgovornosti novinarjev oziroma drugih avtorjev prispevkov in urednikov za posledice njihovega dela.

Vendar pa Zakon o medijih v petem poglavju, kjer so navedene kazenske določbe, ne določa sankcij za kršitelje 8. člena tega zakona. Predvideva jih le v določbah 129. člena, če se z oglasi prizadene spoštovanje človekovega dostojanstva. Torej, če mediji z oglasi spodbujajo rasno, spolno ali narodnostno razlikovanje, versko in politično nestrpnost, spodbujajo dejanja, ki škodijo zdravju in varnosti ljudi ali zaščitijo okolja in kulturni dediščini ter žalijo verska ali politična prepričanja. Ni pa določil za primere, ko se s programsko vsebino spodbuja narodnostno, rasno, versko, spolno ali drugo neenakopravnost, nasilje, vojne ali drugo sovraštvo ter nestrpnost.

Glede diskriminacije in enakopravnosti imamo v Sloveniji tudi Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2007), ki v 1. členu narekuje vsebino in namen zakona z naslednjimi določbami:

(1) S tem zakonom se določajo skupni temelji in izhodišča za zagotavljanje enakega obravnavanja vsakogar pri uveljavljanju njegovih ali njenih pravic in obveznosti ter pri uresničevanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

(2) Za namen iz prejšnjega odstavka določa ta zakon subjekte, ki z ukrepi v okviru svojih pristojnosti ustvarjajo pogoje za uresničevanje načela enakega obravnavanja ter skrbijo za osveščanje diskriminiranih oseb in domnevnih kršiteljev oziroma kršiteljic kot tudi družbe kot celote ter vzpostavlja institucionalne pogoje za delovanje zagovornika oziroma zagovornice načela enakosti, ki z obravnavo primerov domnevnega neenakega obravnavanja po določbah tega zakona nudi pomoč diskriminiranim osebam.

(3) Ta zakon določa tudi skupne posebnosti, ki veljajo za pravno varstvo diskriminiranih oseb v sodnih in upravnih postopkih, sproženih zaradi z zakonom določene kršitve prepovedi diskriminacije na podlagi osebnih okoliščin.

Iz vsega navedenega je torej moč sklepati, da se država zaveda obstoja sovražnega govora, da je ta zakonsko sankcioniran, vprašanje pa je, ali se možnosti sankcioniranja zadosti uporabljajo. Navkljub vsem sprejetim zakonom se nestrpnost in sovražni govor slišita ter širita iz vseh por slovenskega družbenega življenja, kar priča o neučinkovitosti prava, pravnih norm in sodne prakse. Stanje na tem področju bi bilo treba spremeniti, saj zakoni niso napisani zato, da zadostimo nekaterim mednarodnim zahtevam in direktivam, pač pa da se v praksi ta problematika rešuje v duhu prava.

Devetak (2006) meni, da je s pravimi predpisi mogoče le ublažiti, ne pa tudi odstraniti socialnih in ekonomskih vzrokov diskriminacije, ki so največkrat povezani s psihološkimi travmami ali verskimi in etičnimi predsodki, tako med »diskriminatorji« kot tudi med »diskriminiranci«. Dejansko jih lahko začnemo odstranjevati iz družbenega tkiva le s pomočjo ustreznih, dobro zastavljenih politik na kulturnem, ekonomskem, socialnem in drugih področjih z ustreznimi programi vzgoje in izobraževanja prebivalstva ter primernimi ureditvami lokalne samouprave, upravnega delovanja in političnega sistema. Oblikovanje in dejansko uresničevanje takega programa dejavnosti je zelo odgovorno in zahtevno delo, ki se mora izvajati na različnih področjih družbene dejavnosti od vzgoje do izobraževanja, do represivnih ukrepov – tam, kjer so potrebni – državnih organov.

Zgolj sprejeta zakonodaja, četudi po najvišjih mednarodnih standardih za odpravo nestrpnosti in neenakosti v naši družbi, še ni garancija dejanske enakopravnosti. Vsi vpleteni v družbeno življenje, od državnih institucij do konkretnega posameznika, morajo sprejete standarde v vsakdanjem življenju tudi živeti, kajti ni dovolj, da različnost toleriramo, moramo jo tudi sprejemati.

6 VLOGA MEDIJEV

Medijem mora biti zagotovljena svoboda izražanja, imeti morajo proste roke pri izbiri, načinu poročanja, podajanju dejstev in mnenj javnosti, hkrati pa se morajo zavedati, da svoboda ni absolutna. Svoboda izražanja mora obstajati, ampak ne v svoji absolutni različici in z dobršno mero odgovornosti vseh, ki so vključeni v medijski proces. Kako doseči to raven delovanja medijev, pa velikokrat ni odvisno le od oblasti, temveč tudi od uredniške politike.

Delovanje medijev v veliki meri temelji na mednarodnih in domačih predpisih o varovanju ene od temeljnih človekovih pravic: pravice do svobode izražanja, sprejemanja in razširjanja informacij, idej, mnenj in stališč. Vendar pa je svoboda izražanja v medijih omejena z zakonom, ki ščiti človekovo dostojanstvo ter prepoveduje ustvarjanje in razširjanje vsebin, ki izzivajo, spodbujajo ali razpihujejo narodno, rasno, versko ali druge oblike neenakopravnosti in sovraštva ter s tem spodbujajo k diskriminaciji (Kogovšek in Petković 2007, 55).

Mediji imajo skupaj z elitami in institucijami kot politiki, korporacije, profesionalci in pedagogi največji vpliv na življenje večine ljudi v družbi. Medijska moč je predvsem »diskurzivna« in »simbolna«, saj je medijski diskurz ključni vir človeškega znanja, stališč in ideologij, pa naj gre za elite ali običajne državljane (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 37).

Politične in druge elite preko množičnih medijev širijo etične predsodke, vendar to ne pomeni, da mediji opravljajo zgolj pasivno vlogo. Pomembno vlogo igrajo tudi novinarji, uredniki, skratka vsi, ki ustvarjajo množične medije. Brez podpore medijev se v današnjem času ne more uveljaviti nobena elita. Vendar tudi mediji s svojo prezentacijo, s selekcijo dogodkov, z izbiro sogovornikov prispevajo k razumevanju dogodkov na točno določen način.

V skladu s teorijo družbene odgovornosti morajo mediji sprejeti obveznosti, ki jih imajo do družbe, zlasti glede uresničevanja demokratične politike in kulture. Vendar pa Splichal (2005, 125) pojasnjuje, da medijske politike postavljajo ekonomske cilje pred socialno in politično blaginjo in so usmerjene predvsem na vprašanja konkurenčnosti, tehnološke inovativnosti, transparentnosti lastništva in nadzora ter pravic potrošnikov. Splichal (2005, 87) ugotavlja, da se vse demokratične družbe 21. stoletja soočajo z vprašanjem, kako bi mediji lahko odprli dostop državljanom in spodbudili njihovo javno udejstvovanje, namesto da služijo predvsem

kot sredstvo za dostop do potencialnih potrošnikov in volivcev, za njihovo prepričevanje v njihovi zasebni sferi ter za ustvarjanje dobička in povečevanje moči.

Mediji niso nevtralni akterji. Vsak medij ima v ideološki in politični strukturi dane družbe svojo pozicijo, ki določa, kako bodo družbeni dogodki predstavljeni. Mediji dogodkov ne opisujejo pasivno ali jih le oblikujejo v prispevke, ampak jih aktivno konstruirajo, v glavnem na temelju medijskih ideoloških povezav. Posledično strukturirajo in obdelujejo dogodke v ideološko skladna sporočila in tako ohranjajo bralce in poslušalce, ki so nagovorjeni kot potrošniki produktov določenega medija (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 26).

Mediji imajo danes osrednjo vlogo pri postavljanju kazala pomembnosti tem, o katerih poteka javna razprava, tem, o katerih razmišljajo in se pogovarjajo ljudje. Z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila vsak dan konstruirajo in reproducirajo predstave o »nas« kot pripadnikih večinskega naroda in o »njih« kot pripadnikih manjšine. Občinstvu ponujajo le nekatere kulturne vzorce, jim dodajajo nove pomene in jih delajo zdravorazumske, obče veljavne in edine pravilne (Erjavec in dr. 2000, 7). Medijski vpliv se ne kaže samo v izbiri dogodkov in favoriziranju določenih razlag, temveč tudi v tistem, kar ostaja medijsko nepokrito (Erjavec in dr. 2000, 11).

Čeprav je v sodobnih družbah odkriti rasizem nezaželen, to ne pomeni, da ga v medijih ne zasledimo. Mediji s pozitivno prezentacijo lastne in negativno prezentacijo druge družbe ljudem ne vsiljujejo konkretnih mnenj o različnih skupinah, vendar pa v njih razvijajo splošen vzorec oziroma način razmišljanja o njih.

Po mnenju van Dijka (v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 37) je vloga medijev še posebej pomembna v zadevah, povezanih z marginalnimi družbenimi skupinami, in sicer zaradi naslednjih razlogov:

- Večina občinstva večinskega prebivalstva ima malo stika z marginalnimi skupinami.
- Večina občinstva večinskega prebivalstva ima malo alternativnih virov, ki bi reprezentirali marginalne skupine.
- Večina občinstva večinskega prebivalstva rada spremlja prispevke, ki marginalne skupine negativno reprezentirajo.

- Teme o marginalnih skupinah bolj kot druge teme poudarjajo razlikovanje med »nami« in »njimi«.
- Mediji polarizacijo še poudarjajo z osredotočanjem na različne probleme, ki za »nas« predstavljajo grožnjo in ki zanimajo večino občinstva večinskega prebivalstva.
- Marginalne skupine nimajo dovolj družbene moči, da bi vsakokrat objavile svoje mnenje o pristranskem poročanju in sovražnem govoru.
- Prevladujoč medijski diskurz o zadevah marginalnih skupin je bolj ali manj konsenzualen.
- V sodobni družbi je premalo razprave o »novem« rasizmu.
- Za nasprotnike rasizma je dostop do medijev otežen.

Prav vsi ti razlogi, ki jih navaja van Dijk bi morali biti merilo medijem, ko poročajo o marginalnih družbeni skupinah. Enakopravno obravnavanje vseh družbenih skupin, enakovredno zastopanje v konfliktih, opozarjanje na krivice in kratenje človekovih pravic bi moralo biti vodilo pri njihovem poročanju. Realno stanje na tem področju kaže povsem drugačno sliko.

Kot je potrdila študija *Mi o Romih* je moč medijev pri poročanju o etničnih dogodkih še toliko večja, ker primanjkuje alternativnih virov informacij. Kot primer posebne oblike komunikacijske deprivilegiranosti temelji medijsko poročanje o manjšinah izključno na navajanju virov večinskega prebivalstva. Hkrati s prostorsko, ekonomsko, kulturno in socialno getoizacijo manjšine poteka tako še posebna oblika medijske izključitve in osamitve (Erjavec in dr. 2000, 8).

Sporne medijske prakse se med drugim odražajo v tem, da mediji o manjšinskih skupinah poročajo predvsem ob konfliktnih situacijah. Kadar pa teče razprava o temah, ki so prepoznane kot družbeno pomembne, pa predstavniki teh družbenih skupin le redko nastopajo v medijih. Celó v prispevkih o temah, ki zadevajo pripadnike manjšinskih skupnosti, pogosto prevladujejo govorci zunaj teh skupnosti, glas manjšine pa ni oziroma je komajda predstavljen (Kogovšek in Petković 2007, 54).

Fairclough (1992, 2), utemeljitelj kritične diskurzivne analize, poudarja, da medijski teksti »reflektirajo in reprezentirajo družbene entitete in relacije, a jih hkrati tudi konstruirajo in

konstituirajo«. Po mnenju Erjavčeve in Poler Kovačičeve (2007, 29) je konstrukcija identitete proces diferenciacije, to je opisa lastne družbene skupine z razlikovanjem od drugih skupin. Identiteta družbenih akterjev v medijskem tekstu je najpogosteje konstruirana in definirana kot identiteta članov posameznih skupin s poudarjanjem reprezentacije drugih kot drugačnih, deviantnih in kot grožnja. Pogosto so drugačni reprezentirani kot tisti, ki »nas« ogrožajo; taka je na primer (ne)obravnavna subkultur, marginalcev, Romov, homoseksualcev, prebežnikov, ki so ponavadi obravnavani kot akterji, ki iniciirajo negativno akcijo in vnašajo nered in kot novičarsko vreden element nastopijo šele, ko se pojavijo v dualizmu z nasprotnimi akterji (z »nami«; npr. državo, lokalno oblastjo, Slovenci).

6.1 Odgovornost novinarjev in urednikov

Nekateri mediji in njihovi ustvarjalci vsebin so se tudi s samoregulacijo zavezali k nediskriminatornemu delovanju na svojem področju, saj poklicni etični kodeks novinarjev Slovenije (2002) v svojem 23. členu govori:

Novinar se mora izogibati rasnim, spolnim, starostnim, verskim, etničnim, geografskim stereotipom ter stereotipom, povezanih s spolnimi nagnjenji, invalidnostjo, fizičnim videzom in socialnim položajem. Spodbujanje k nasilju in nestrpnosti, diskriminacija na podlagi spola, pripadnosti etnični, verski, socialni ali narodni skupnosti, žalitev verskih čustev in običajev ter netenje mednacionalnih trenj je nedopustna.

Nekatere oddaje v televizijskih programih z ustvarjanjem napetosti in s tem povečanjem pozornosti občinstva netijo nestrpnost in konflikte, zato iz takšnih primerov ni mogoče izključiti soodgovornosti novinarjev in urednikov, seveda pa odgovornost za posamezne izjave nosijo predvsem osebe, ki so jih izrekle. Vendar pa po mnenju Kogovškove in Petkovičeve (2007, 55) v takih primerih bremena razširjanja sovražnega govora in spodbujanja ali opravičevanja diskriminatornih dejanj ne moramo v celoti prenesti na govorce. Novinarji in uredniki imajo možnost poseganja v programske vsebine in – ko gre za intervju ali izjave v živo – govorca prekiniti ter opozoriti na norme ali celo končati pogovor, če se govorec na opozorila ne odzove.

Mediji svoje družbene moči ne usmerjajo k izbrisu nestrpnosti in z iskanjem šokantnosti in senzacionalnosti prej spodbujajo nestrpne diskurze, kot se zavzemajo za njihov zaton. V zadnjih letih v Sloveniji primeri sovražnega govora, predvsem v političnih razpravah o izbrisanih, muslimanih in Romih, niso nikakršna redkost. Te sovražnosti se glasno in pogosto izrekajo z mest političnega odločanja in sovražni govor postaja samoumevno orožje v boju za volivke in volivce. Mediji pa s svojim razumevanjem objektivnosti takim izjavam neredko utrujejo legitimnost. Moč medijev ni le v možnosti definiranja kaj je npr. družbeni problem, temveč tudi v možnosti podajanja razlage, kako ga je potrebno razumeti, kakšni so njegovi zakonski vidiki, kakšna je legitimnost ali deviantnost akterjev, primernost njihovih dejanj in podobno.

V nadaljevanju diplomske naloge bomo na temeljih teoretičnega dela naloge in s pomočjo kritične analize diskurza analizirali primere sovražnega diskurza v medijih. Predvsem se bomo osredotočili na sovražni govor Zmaga Jelinčiča Plemenitega v oddajah Piramida in Vročje.

7 METODOLOŠKI OKVIR ANALIZE DISKURZA

7.1 Diskurz

Diskurz je po mnenju Foucaulta (1991) proizvodnja vednosti prek jezika in tako tudi konstruira temo, opredeli in proizvaja objekte našega vedenja, obvladuje načine, na katere smo o določeni stvari sposobni govoriti. Diskurz torej ni omejen na sistem znakov, jezik in besede. Foucault (2001, 54) tako pravi, da »diskurz ni krožišče stvari in besed, nejasna zasnova stvari, izrečena, vidna in pisana veriga besed. Diskurz tvorijo strukture in pravila, ki so gonilna sila v nastajanju besedil in izjav, vendar niso zgolj jezikovna, čeprav se izražajo skozi jezik«.

Različni diskurzi so različni načini reprezentacije vidikov sveta. Diskurz je določen način razumevanja sveta in izražanja o njem in vključuje omejeno število izjav in besed. Drugače povedano: diskurz je način izražanja, ki daje pomen izkušnjam iz določene perspektive (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17). Diskurz oblikuje situacije, odnose med ljudmi in skupinami, njihove identitete in je družbeno konstitutiven.

Diskurzi so neločljivo povezani z interesi družbeno močnih posameznikov in družbenih skupin ter prek tega z odnosi moči in socialnimi, kulturnimi ter družbenoekonomskimi razmerami, saj so diskurzi tisti, ki določajo, kdo je pooblaščen za izrekanje sodb ali mnenj o določenem pojavu (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 17). Proces izključevanja poteka v diskurzu kot oblika definiranja, kaj je moč reči, o čem je moč razmišljati in kaj velja za znanje ali vedenje (Kuhar 2003, 14). Od posameznikovega družbenega statusa je odvisno, ali je diskurz relevanten. Tistim družbenim subjektom, ki so deprivilegirani, brez ustrezne izobrazbe in kapitala, ki ne obvladujejo informacijskega sistema, je dostop do družbeno relevantnega in konstitutivnega diskurza onemogočen ali omejen.

Diskurz torej definira in producira objekte našega vedenja in je zato že v sami definiciji vključen in izključen: tako ko vključuje ali dovoljuje nekatere načine razmišljanja ali govorjenja o stvareh, tako tudi izloča, diskvalificira in izključuje drugačne in druge načine razmišljanja in govorjenja, izključuje sebi nasprotne diskurze (Kuhar 2003, 15). Z opredelitvijo, kaj je pomembno, izključuje vse ostalo.

Torej, ena od osrednjih značilnost diskurza je njegova funkcija izključevanja. Diskurz, ki je povezan z oblastjo, se konstituira in organizira s prakso izključevanja, kar pomeni tudi naturalizacijo izrečenega. Tisto, o čemer je moč govoriti, se zdi samoumevno in naravno, vendar je ta naravnost rezultat izključevanja onega, kar je skorajda neizrekljivo (Kuhar 2003, 14).

Odnosi moči in ideološka uporaba jezika so najpogosteje nevidni. Raziskovanje in analiza diskurza te nevidne vidike diskurza naredi vidne. Analiza diskurza predstavlja poseg v družbeno prakso in družbena razmerja, postane del le-teh in je usmerjena proti nestrpnosti, sovražnemu govoru, rasizmu, nacionalizmu, različnim fobijam in drugim oblikam človeške sovražnosti.

7.2 Kritična analiza diskurza

V analizi diskurza poslanca Zmaga Jelinčiča Plemenitega se bomo opirali predvsem na postulate kritične diskurzivne analize (KDA), ki ima jasne politične cilje (na primer spremembo diskriminatornih politik), saj je diskurz skozi teoretsko prizmo razumljen kot osnovno sredstvo, s katerim so ljudje konstituirani kot individuumi in družbeni subjekti.

Kritična diskurzivna analiza je po Faircloughu tako teorija kot metoda. Razvila se je kot odgovor na tradicionalno ločitev disciplin med jezikoslovjem, ki se osredotoča na mikroanalizo besedila in interakcije, in drugimi družboslovnimi vedami, ki analizirajo družbene probleme na makro ravni (kot na primer sociologija, politologija, komunikologija). KDA skuša z empirično jezikovno analizo prispevati k reševanju družboslovnih vprašanj. Obravnava širše družboslovne teme in ugotavlja, kako se družbene spremembe kažejo na mikro ravni teksta in interaktivnih dogodkov (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 41).

Wodakova (v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 42), ki spada med utemeljitelje KDA, je povzela njena temeljna načela:

- KDA se ukvarja z družbenimi problemi in ne z rabo jezika samo po sebi. Zato je interdisciplinarna.
- Odnosi moči so povezani z diskurzom in KDA se ukvarja z močjo v diskurzu in močjo nad diskurzom.

- Družba in kultura sta dialektično povezani z diskurzom: družba in kultura oblikujeta diskurz in nasprotno – diskurz oblikuje njiju. Vsaka uporaba jezika reproducira ali preoblikuje družbo in kulturo, vključno z odnosi moči.
- Raba jezika je lahko ideološka. Da bi to preverili, moramo analizirati besedilo, njegovo interpretacijo, recepcijo in družbene učinke.
- Diskurz je zgodovinsko pogojen in ga je mogoče razumeti le v kontekstu.
- Tekst in družba nista povezani neposredno, ampak prek posrednikov, kot kaže socio-kognitivni proces v širšem socio-psihološkem modelu razumevanja teksta.
- Diskurzivna analiza je interpretativna in pojasnjevalna. Kritična analiza upošteva sistematično metodologijo ter odnos med tekstom in njegovimi družbenimi okoliščinami, ideologijami in odnosi moči. Interpretacija je vedno dinamična ter odprta za nove kontekste in nove informacije.
- Diskurz je oblika družbenega življenja. KDA razumemo kot družbeno znanstveno disciplino, ki se ukvarja s praktičnimi družbenimi vprašanji.

Fairclough (1992, 71–73) svoj pristop h kritični diskurzivni analizi ponazarja z modelom, iz katerega je razvidno, da ima vsak diskurzivni dogodek tri dimenzije:

1. dimenzijo teksta (zapisan ali govorjen),
2. dimenzijo diskurzivne prakse (vključuje produkcijo in interpretacijo teksta),
3. dimenzijo družbene prakse.

Faircloughova metoda temelji na deskripciji, interpretaciji in pojasnitvi. Jezikovne značilnosti so opisane, odnos med produkcijskimi in interpretativnimi procesi diskurzivne prakse ter tekstom je interpretiran ter odnos med diskurzivno in družbeno prakso je pojasnjen (v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 49).

Kuhar (2006, 121) navaja, da kritično diskurzivna analiza razume diskurz ali uporabo jezika v govorni in pisni obliki kot vrsto družbene dejavnosti, kar pomeni, da je med diskurzivnim dogodkom in situacijo, institucijo ali družbeno strukturo, ki ta dogodek uokvirja, dvosmerni dialektični odnos. Povedano drugače, diskurzivni dogodek sooblikujejo situacija, institucija ali družbena struktura, v kateri se pojavi, hkrati pa ta diskurzivni dogodek povratno vpliva in preoblikuje tudi svoj družbeni okvir: situacijo, institucijo ali družbeno strukturo. Diskurz je

torej družbeno konstituiran, poleg tega pa konstituira tudi situacije, objekte vedenja in identitete ljudi in skupin.

Fairclough meni, da so temeljni družbeni odnosi razredni odnosi. Iz tega sledi, da so temeljne napetosti v družbi napetosti med razredi, ki so bolj ali manj vidne. Ne govorimo pa samo o razrednih odnosih in ne mislimo samo nanje, ampak tudi na odnose med družbenimi skupinami, na odnose med spoloma, med etničnimi skupinami (v Erjavec in Poler Kovačič 2007, 42). V svojem bistvu KDA vključuje analizo tega, kako je diskurz povezan in kako vpliva na reprodukcijo družbenih odnosov, še posebej na vzdrževanje neenakopravnih, nepravilnih in diskriminacijskih odnosov moči (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 47).

Tesno povezane z močjo so ideologije. Ideologije so skrite predpostavke, ki jih imamo za splošno vedenje oziroma vednost o svetu in se jih večinoma ne zavedamo. Predpostavka ideologije je, da kroži med somišljeniki, kar se v sodobnem svetu najbolj učinkovito dogaja ravno prek množičnih medijev. Skozi diskurz svet ni predstavljen objektivno, ampak z različnih vidikov, ki so ideološko zaznamovani – vidimo tisto, kar nekdo hoče, da vidimo, in ne tega, kar je v resnici.

Jezik in ideologija sta blizu drug drugemu, zato lahko sistematična analiza jezika ali besedil (pisnih ali govornih) razkrije sisteme zatiranja v določenih družbenih strukturah. Ideološki vidiki uporabe jezika in relacije moči, na katerih temelji, so pogosto nevidni in zgolj implicitni. Naloga KDA je, da te nejasne vidike diskurza naredi vidne (Kuhar 2003, 17–18). Gre za obliko intervencije v družbeno prakso in družbena razmerja in je zato sestavni del aktivizma, usmerjenega proti sovražnemu govoru, rasizmu, seksizmu, homofobiji in drugim oblikam nestrpnosti.

V primerjavi z jezikovno pragmatiko KDA opozarja predvsem na tri značilnosti diskurza, ki so bistvene za razumevanje procesov in potekajo med jezikovno komunikacijo: prisotnost ideologij v diskurzu ter podrejenost diskurzivnim praksam in razmerjem moči med udeleženci diskurza. Naloga kritičnega analitika je, da dekonstruira mit o enosti in homogenosti dominantne skupine in kulture, da torej dekonstruira mit o večvrednosti določenega naroda in pripadnikov določene države (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 35).

8 ANALIZA DISKURZA ZMAGA JELINČIČA PLEMENITEGA

Sovražni govor je najbolj nevaren takrat, ko prihaja iz prostorov moči: iz parlamenta, političnih strank, vlade, univerze ali cerkve. To so prostori, ki urejajo vsakdanje življenje ter določajo pravice in možnosti ljudi. Nevarno je, ko postane sovražni govor orodje ali pa celo strategija za pridobivanje in utrjevanje oblasti. Govor proti neki skupini ljudi legitimira dejanja proti tej skupini. Dejanja niso le fizični napadi na skupnostni ravni, temveč postanejo del delovanja institucij (Leskošek 2005, 94).

Slovenije ne moremo uvrstiti med države z visokim nivojem nenasilja in strpnosti, politična klima pa je tista, ki določa kakovost političnih odnosov, ki so glede na posameznikov politični stil, politične orientacije, ideologijo in druge dejavnike bolj ali manj družbeno sprejemljivi.

Najprej se bomo z vidika družbene in politične moči ter kredibilnosti pri ljudeh osredotočili predvsem na to, kdo Zmago Jelinčič Plemeniti sploh je. Na kratko. Leta 1989 se je vključil v politično dogajanje v Sloveniji, leta 1991 ustanovil svojo stranko – Slovensko nacionalno stranko (SNS), aktivno je sodeloval v slovenski vojni, od leta 1992 pa do danes je poslanec v parlamentu, je predsednik in član različnih odborov in komisij državnega zbora, hkrati je farmacevt, baletnik, podjetnik, zbiratelj in družinski človek. Vse te lastnosti ga povzdigujejo v očeh državljanov, saj ima večina ljudi strahospoštovanje do poslancev oziroma jim pripisujejo veliko pomembnost in ugled, kar pa jim da še večjo družbeno moč.

Redko kdo pa pomisli, da je prvenstveno populist in radikalen nacionalist – na to spominja tudi ime stranke, katere predsednik je – ki s svojim načinom političnega delovanja nabira glasove volivcev in s tem ohranja tudi svoj status in privilegije. Kot tudi sam zagotavlja, so njegovi nastopi in dejanja v parlamentu vnaprej premišljene politične strategije. Po mnenju Splichala (2005, 100) je cilj političnega komuniciranja predvsem prepričevati naslovnike, da bi usvojili izražene poglede in mnenja (z oglaševanjem, komuniciranjem z javnostjo, političnim marketingom), ne pa zagotavljati svobode izražanja mnenj.

Pogosto beremo o populističnih voditeljih oziroma populistih. Obračajo se neposredno na ljudstvo, sklicujejo shode in mitinge. Sledijo jim množice navadnih ljudi, reveži, »ponižani in razžaljeni«, vsi tisti, ki se čutijo prevarane in odtujene od oblasti, sicer pa je populizem usmerjen proti legitimnim institucijam. Populizem ni kakšna posebna ideologija in se pojavlja

v okviru najrazličnejših gibanj: fašističnih, komunističnih, protikomunističnih, religioznih in drugih (Pečjak 1995, 74–75). Populistični voditelji so karizmatične in besedno spretno osebnosti, ki govorijo z zanosom in poznajo potrebe ljudi.

Prav tako Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007, 35) ugotavljata, da se iz večvrednostnega kompleksa napajata nacionalizem (prepričanje, da je najvišja vrednota pripadanje določenemu narodu) in patriotizem (prepričanje, da je najvišja vrednota pripadanje določeni državi), kar so prav gotovo elementi ideologije Jelinčičevega političnega delovanja.

Vse to so razlogi, da mu je volilno telo v vseh teh letih namenilo vedno dovolj glasov, da politično deluje v slovenskem parlamentu. Ravno tako je izid prvega kroga predsedniških volitev 2007 Zmagu Jelinčiču Plemenitemu prinesel skoraj dvajset odstotkov glasov, v dveh volilnih enotah pa je dosegel celo najboljši rezultat. Ob tem izidu je veljak politične veje oblasti, konkretno minister za šolstvo Milan Zver izrazil, da je Jelinčič prijetno presenečenje teh volitev (Večer 2008). A Jelinčičev uspeh ni niti najmanj prijetno presenečenje. Tolikšna podpora radikalnim političnim stališčem in politiku, ki jih širi s svojim nestrpnim diskurzom, je lahko le opozorilo vladajoči politični strukturi, politiki in družbi nasploh, da znaten del volilnega telesa podpira nacionalistična in ksenofobična pričakovanja.

Jelinčič je sebe in svojo nacionalno stranko označil z »brez dlake na jeziku«, SNS pa je pod tem sloganom vodila tudi volilno kampanjo za parlamentarne volitve 2004 (RTVS 2004). Jelinčič nenehno poudarja, da govori resnico. Tako se je tudi na svoji spletni strani zahvalil volivcem za podporo na predsedniških volitvah 2007 z besedami »vesel sem, da imate radi resnico in da jo znate spoznati, pa četudi ni najlepša, saj lahko le ob poznavanju in priznavanju dejanskega stanja zgradimo boljšo prihodnost«.

Izkušnje v zgodovini so pokazale, da je mogoče brez velikega truda širiti nacionalistične, ksenofobične in podobne ideje med neizobraženimi in socialno ogroženimi ali idejno ter politično manipuliranimi deli prebivalstva. Problemi nastanejo, ko se le-te v ugodnih socialnih in političnih okoliščinah razbohotijo do takšne razsežnosti, da jih več ni mogoče obvladovati, in brez nadzora nadaljujejo svoje družbenopolitično »poslanstvo«. Politične stranke in politiki, zlasti tisti, ki nimajo neke globlje, načelne politične filozofije, bodo v boju za pridobitev naklonjenosti volivcev zelo radi prisluhnili takšni »volji ljudstva«. Takšne

okoliščine so lahko plodna podlaga za razvijanje nedemokratskih, absolutističnih oblik vladanja v neki družbi.

Velikokrat se je na sovražni govor odzval nekdanji varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek, tako tudi na napis na vratih poslanske skupine SNS, ki je imel očitne elemente sovražnega govora: »Vsi izbrisani vabljeni na ples, igral vam bo Jelinčič na puško mitraljez!!!!« (Mladina 2005).

Nekdanji varuh je ob televizijskem razkritju vsebine razglasa, obešenega v državnem zboru na vratih poslanske skupine SNS, takšno dejanje označil za očitno kršitev 63. člena Ustave, ki med drugim prepoveduje pozivanje k nasilju ter zbujanje sovraštva na podlagi nacionalne pripadnosti. Javno je izrekel oceno, da gre v navedenem primeru za sum storitve kaznivega dejanja po 300. členu Kazenskega zakonika, ter pristojne organe pregona pozval, naj ukrepajo. Njegova opozorila so naletela na različne, tudi odklonilne odzive, vendar pa so nedvomno prispevala k povečanju občutljivosti ljudi in njihovemu splošnemu zavedanju o obstoju potrebe po boju proti nezaželenim pojavom vseh oblik diskriminacije in nestrpnosti.

Razpihovanje sovražnosti in nestrpnosti vodi le k večjemu sovraštvu in nestrpnosti, ki ju je težko ustaviti. Razraščanje sovražnih izjav v Sloveniji sprejemamo s preveliko lahkoto, namesto da bi vsako takšno dejanje ostro obsodili. Vsa slovenska javnost, predvsem pa najodgovornejši politiki bi se morali obnašati bolj odgovorno, širjenje nestrpnosti, ksenofobije obsoditi in sovražnega govora ne sprejemati kot nekaj samoumevnega. Odsotnost javnega nestrinjanja s sovražnim govorom povzroči le to, da ni nasprotne informacije. S tem postajajo sovražni govor, poniževanje, blatenje ali zasmehovanje manjšin, pozivanje k linču in podobno del vsakdanjega, sprejemljivega in normalnega govora.

Kuzmanić (1999, 68) poudarja, da so nas vojne na področju nekdanje Jugoslavije nedvomno poučile o tem, da vprašanje nasilja in tudi ubijanja ni povezano zgolj s tistimi, ki neposredno morijo, z njihovo rokodelsko ubijalsko spretnostjo, pač pa tudi in predvsem s tistimi, ki v glave in, če hočete, »srca« morilcev sadijo sovraštvo in tako povzročajo in usmerjajo samo možnost morije.

8.1 Sovražni govor v oddaji Piramida

Radiotelevizija Slovenija (RTVS) je javni zavod posebnega kulturnega in nacionalnega pomena. Nacionalni medij ima v svojih programskih standardih povsem jasno zapisano vrsto smernic, ki ščitijo državljana – tistega državljana, ki za to televizijo plačuje – v vseh njegovih temeljnih ustavnih, zakonskih, etičnih in etničnih pravicah. To je televizija vseh državljanov, zato je njena odgovornost nepredstavljivo večja od vseh drugih medijev, saj je v skladu s svojim poslanstvom zavezana spodbujati kulturo javnega dialoga ter omogočati širok prostor za javne razprave o problemih v družbi.

Navkljub vsem zakonskim določilom in smernicam je 28. novembra 2006 v najbolj gledanem dnevnem terminu na javni televiziji potekala oddaja Piramida, ki je evidenten primer sovražnega govora, diskriminatornega, nacionalističnega, rasističnega in ksenofobičnega diskurza ter spodbujanja nestrpnosti, hujskaštva in protiromskega razpoloženja.

Oddaja Piramida, ki je bila v svojem osnovnem, začetnem kontekstu deklarirana kot tedenska informativno-razvedrilna oddaja, kar je na spletnem portalu RTV Slovenije še vedno razvidno, vendar so jo po tej škandalozni oddaji razvrstili med razvedrilne oddaje. Koncept oddaje je zasnovan tako, da sodelujejo trije znani gostje različnih profilov, ki tekmujejo v govorniških spretnostih in komentirajo štiri aktualne informativne vsebine. V to konkretno oddajo so bili povabljeni novomeški romski svetnik Zoran Grm, poslanec Zmago Jelinčič Plemeniti in igralka Tina Gorenjak. Med občinstvo so povabili tudi družino Strojman ter dvajset prekmurskih in novomeških Romov.

V času, ko je nestrpnost v Sloveniji vsakodnevno dosegala nova vrelišča, vsekakor ni bilo odgovorno, da so v oddajo povabili Zmaga Jelinčiča Plemenitega. Javna televizija se je odločila, da v oddajo povabi politika, ki je znan po svojih skrajnih in ekstremnih izjavah, in ga sooči s predstavniki romske skupnosti, ki se ne morejo kosati z retoričnimi sposobnostmi politikov. Odgovorni na nacionalni televiziji, uredniki, novinarji in voditeljica oddaje bi se morali zavedati družbene odgovornosti in vpliva oddaje, ki jo ta nedvomno ima.

Že na začetku, ko je bila osrednja tema oddaje imuniteta, se je poslanec Jelinčič lotil Romov z dosledno rabo besede »cigani« – in tako je bilo, ne glede na to, kakšna je bila tematika – do konca oddaje.

Edini, ki imajo imuniteto v Sloveniji, so v prvi vrsti sodniki, v drugi vrsti tožilci in v tretji vrsti cigani. To so ljudje, ki imajo absolutno imuniteto, ki nimajo nobenih obveznosti, ki jim je dovoljeno, da kradejo, da imajo sto osemdeset kazenskih ovadb in ničesar drugega (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

Enačenje Romov s sodno vejo oblasti, torej z vejo oblasti, ki ima nedvomno veliko moč, govori o prepričanosti avtorja izjave o tem, da imajo Romi veliko privilegijev in preveč pravic, saj jim je dovoljeno vse. Kot pravita Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007, 36), sodobni rasisti ne trdijo več, da so na primer črnci leni in manj inteligentni kot belci, temveč da imajo preveč pravic, da zahtevajo preveč privilegijev.

V izjavi je močno prisotna tudi generalizacija v reprezentaciji manjšin, stigmatizacija in pripisovanje lastnosti posameznika na vso skupino. Kuhar (2006, 150) meni, da so Romi reprezentirani kot akterji kriminalnih dejanj, pri čemer so osumljeni posamezniki stopljeni s skupnostjo, ki ji pripadajo. Tako je kriminalizirana celotna skupnost. Kriminalizacija je hkrati apriorna, brez dokazov ali končne sodbe. Podobna prejšnji izjavi je naslednja, ki prav tako s procesom stereotipnega pripisovanja lastnosti posameznikom na osnovi njihove skupinske pripadnosti ali obratno, kriminalizira celotno skupnost ali posameznika: »No, to se vidi, da cigani lažejo, kajti tudi gospod Grm laže« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

Sogovorniki pa tudi novinarke in novinarji sami vzpostavljajo v medijskih tekstih o Romih binarno razmerje »mi : oni«; v Rome je projicirano tisto, kar je negativno, drugačno, necivilizirano; v odnosu do »drugega« pa se vzpostavlja »mi«, ki je civiliziran, kulturn in predvsem neproblematičen (Kuhar 2006, 147). V sledečem primeru nestrpnega diskurza se poveča prisotnost Romov v slovenskem družbenem življenju, vendar na način, kot da so prevzeli oblast in so grožnja večinskemu prebivalstvu: »V kolikor v parlamentu ne bi imeli pravice in možnosti govorit, potem bi se dogajalo to, kar se dogaja zdaj s cigani, ki furajo celo Slovenijo. Cela Slovenija je pod vplivom ciganov, ki ne delajo družga kot škodo« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

Artikulirano je tako, kot da so »mi« žrtve Romov. Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007, 29) navajata, da so »drugi« pogosto reprezentirani kot tisti, ki nas ogrožajo; taka je na primer (ne)obravnavna subkultur, marginalcev, Romov, homoseksualcev, prebežnikov, ki so ponavadi obravnavani kot akterji, ki iniciirajo negativno akcijo in vnašajo nered.

Kot menijo avtorice knjige *Mi o Romih*, se z poudarjeno pozitivno samopodobo večinskega prebivalstva in določitvijo Romov kot kolektivnih krivcev slika o dobrih Slovencih in slabih Romih le še utrjuje in do skrajnosti poenostavlja. Tovrstna strategija homogenizacije obeh skupin pa olajšuje pozitivno identifikacijo večinskega prebivalstva in utemeljuje diskriminatorni diskurz v medijih (Erjavec in dr. 2000, 24). In prav takšna je izjava predsednika Slovenske nacionalne stranke: »Vsi Slovenci smo dobri, pridni, delavni in pošteni. Za cigane pa ne moremo tega reči!« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

Romi kot »oni« izkoriščajo možnost socialne pomoči, pri tem pa se ustvarja vtis, da »mi« teh možnosti ne izkoriščamo, čeprav so nam dane, saj za vse veljajo ista pravila (Kuhar 2006, 149). Romom se vseskozi pripisujejo stereotipi, lepijo etikete nedelavnosti, izkoriščanja, nepismenosti, njihova izobrazba in zaposlitev pa se poudarjata kot problem. Od države dobivajo denar. Torej, živijo na »naš« račun in ogrožajo kulturni razvoj ter možnosti ohranjanja slovenske kulture, saj niti jezika ne znajo. Vse to zasledimo v naslednji izjavi: »Spet smo pri ciganih. Občina Novo mesto ima poseben fond, ki jim plačuje, da ta gospoda kljub temu, da jih je pol nepismenih, naredijo izpite, ker je zelo težko razumet tista vprašanja« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

Ko je tekla beseda oziroma se razvnela debata na temo otrok, je Jelinčič izjavil: »Poznam pa določene skupine, kjer pa res ni pomembno, kje se delajo otroci« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006). Ko ga je voditeljica opozorila na njegove besede, je še dodal: »A sem kaj rekel? Jaz sem mislil na severne jelene« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006). Prav v teh izjavah se vidi njegov cinizem, norčevanje, zanikanje in humorno obračanje izrečenega sovražnega govora.

Jaz se strinjam, da bi morala država te zadeve urejat. Samo urejat bi jih morala na enakopravnem nivoju, ne da imajo nekateri absolutne bonitete, medtem ko drugi, ... slovenske mlade družine so odrinjene na stran. Konec koncev, če pogledamo, da premier Janša nikoli ni šel h kakšni slovenski družini, ki nimajo za obleč, ki nimajo za jest. Nikoli se ni oglasu. Šel pa je k Strojnovi družini, kar je nedopustno. Na ta način se to ne dela. Se ne dela! (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

V izjavi poslanca so strnjene značilnosti nacionalističnega diskurza. Govori s pozicije moči in poudarja, da Romi niso slovenske družine, čeprav imajo slovensko državljanstvo. Nacionalizem temelji na fantazmi sovražnika, ki s svojo drugačnostjo, navadami in običaji oziroma že s samim obstojem ogroža »nas«, zato ga je treba izključiti ali pa v skrajni fazi odstraniti. Jelinčič v svoji izjavi kritizira vladajočo oblast in politično strukturo, ki dovoli da Romi ogrožajo socialni položaj slovenskih družin.

Ko je voditeljica oddaje Erika Žnidaršič poslanca opozorila, da s svojim sovražnim govorom krši zakon in ustavo ter zahtevala, naj spoštuje temeljno dostojanstvo in meje dobrega okusa, je Zmago Jelinčič Plemeniti na njeno opozorilo odgovoril: »Ni res! Zelo dobro poznam zakon in ustavo. Ničesar nisem kršil. Poglejte si v ustavo, kjer piše o svobodi govora« (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Piramida 2006).

Ob tem, ko nekdo zase zahteva svobodo izražanja, ni pa pripravljen priznati iste svobode drugim, ni pripravljen priznati kakršne koli omejitve svoji neskončni svobodi nasilja nad drugim. Zato je treba o sovražnem govoru javno govoriti in ga obsojati. Molčanje o takem ponižujočem ravnanju ali govorjenju o drugih ljudeh ali kulturah v imenu svobode govora pomeni molče pritrjevati in s tem sodelovati pri uničujočem pohodu nestrpnosti od posmeha in uporabe stereotipov preko diskriminacije, bojkota in segregacije do represije in uničenja.

Povsem neprimerni so tisti formati oddaj, ki z načrtno izbiro sogovornikov, znanih po sovražnem govoru, ali s sprožanjem anonimnega telefonskega glasovanja o vprašanjih, povezanih s temeljnimi človekovimi pravicami, uprizarjajo šov in ustvarjajo poligon za izražanje in zagovarjanje skrajnih rešitev in nestrpnih stališč, za razklanost, pogosto tudi sramotenje in verbalni linč posameznikov, ki so žrtev diskriminacije (Kogovšek in Petković 2007, 53).

Dominantno medijsko sliko manjšin in emigrantov bi lahko označili z eno besedo – »problemi«. Ker manjšine niso tržno zanimive, se mediji z njihovimi težavami ne ukvarjajo, razen takrat, ko te prerastejo v konflikt, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo (Erjavec in dr. 2000, 8). Diskurzivne prakse, kot so ekonomska, politična, ideološka in v veliki meri kapital vplivajo na medije in oblikujejo boj za pridobivanje pozornosti občinstva. Na nacionalni televiziji se hvalijo z visoko gledanostjo oddaje Piramida, vendar pa nikakršna

gledanost ne more biti argument za družbeno škodljivost, saj z medijsko manipulacijo in sovražnim govorom njihovih akterjev sejejo sovraštvo in širijo nestrpnost.

8.2 Sovražni govor v oddaji Vroč

Zmago Jelinčič Plemeniti se je tudi v oddaji Vroč, ki je bila 14. februarja 2006 na programu televizije TV Paprika, izražal sovražno. Televizijski intervju, ki ga je vodila Manca Zver, je vseboval vse značilnosti sovražnega govora. Tema pogovora je bila, kako kaznovati storilce spolnih zlorab nad otroki. Navajamo nekaj primerov njegovega sovražnega govora (Zmago Jelinčič Plemeniti, oddaja Vroč 2006):

V Franciji in Nemčiji kemično kastrirajo te ljudi (beri pedofile)... Jaz bi to tudi pri nas delal, obvezna kastracija. Jaz bi bil še hujši, ne zgolj kemična kastracija, temveč taprava kastracija. Tisti, ki posiljuje majhne punčke in fantke, tistemu je potrebno odbiti vse skupaj in jaz bi pedofilom tudi užgal v glavo eno tako veliko črko P z žarečim železom, da bi se vedelo, kdo je, da bi se starši izogibali tega človeka. Ne kot pri nas, ko mu potem razni Hanžki rečejo, da ima tudi on pravice ... Tak človek, ki je pedofil, to je izvržek človeštva, to je gnoj od gnoja. In take ljudi, tudi v zaporih se to vidi, v zapor pedofil bolje, da ne pride, ker ga zaporniki razbijejo in je edino pravilno, edino pravilno.

Pedofile, res bi jih morali kaznovati, jaz bi jih kastriral, ne samo kemično, jaz bi jim enostavno odrezal tisto zadevo, orodje bi rekel, in res bi jim ožgal in spiski bi morali biti, na dosegu staršev.

Najbolje bi bilo, da bi ga starši dobili (pedofila) in da ga sesujejo kot kanto. Jaz bi že tako naredil, jaz bi mu polomil čisto vse kosti.

Zlorablja oče 3-leta staro hčerkico, takega je treba obsoditi na smrt, na smrt in konec.

Belgija je že sama po sebi, bi rekel, tako rahlo deviantna dežela. Tam je že tako in tako, pol je pedrov, pol je pedofilov. Čuden, sej ni čuden, sej ženske so tako grde tam, da ...

Jaz bi imel za pedofile in pa za tiste, ki prodajajo mamila otrokom, posebne zapore. Jaz bi tudi unemu, ki prodaja otrokom ... prodajajo majhnim otrokom mamila, tistemu bi jaz roko odsekal, to je edino kar bo razumel ... Če mu pa odbiješ roko, pol mu pa še ta drugo roko drugič odbiješ, potem naj se pa ukvarja sam s sabo, kaj bo s tistimi štrclji počel pol. Kruto, ampak edino te zadeve zgleda, da veljajo. To je pravzaprav šeriatsko pravo, ampak jebemtiš, včasih imajo prav.

Take ljudi bi morali odstraniti, da ne bi bili več nevarni družbi, čeprav se sliši mal kruto, da bi jih morali odstraniti, ampak saj ne moreš biti tak silen humanist, da boš zdaj pustil, da vsak degenerik dela, kar mu bo pasal, če boš pa ti kaj naredil, pa bodo po tebi planil i...

To so izmečki človeštva, pa naj si Hanžek misli kar hoče ... Take izmečke je treba izvreč, izvržeš ga pa lepo, obsodiš ga na smrt.

Voditeljica oddaje se je z vsemi navedenimi izjavami Zmaga Jeličiča Plemenitega strinjala in predlagala: »Jaz bi naredila to, da vse te pedofile damo na en velik plac in da pridemo ljudje in jih tam...zbutamo« (Manca Zver, oddaja Vroče 2006).

V oddaji je prevladoval diskurz dominacije in ideologizacije nasilja z elementi homofobije, rasizma in seksizma. To javno pozivanje k linču pedofilov, sekanju udov, kastraciji in njihovi splošni, celo fizični stigmatizaciji ima lahko za posledice tudi to, da bi ljudje s pedofili obračunali brez posredovanja pravne države, torej bi stvar vzeli v svoje roke. V demokratičnih družbah je dejstvo, da ima edino država pravico in monopol nad prisilo ter sankcioniranjem kaznivih dejanj. Zavirškova (2006, 158) meni, da kadar sovražni govor v obliki rasističnih, seksističnih in homofobnih izjav uporabljajo politiki, se mnogim zazdi, da so dobili nekakšno simbolno licenco tudi za nasilna dejanja.

Marsikateremu nestrpnemu odsotnost javne reakcije na njegov poziv pomeni, da ima prav in lahko svoje delo nadaljuje ali celo stopnjuje. Zlasti, če je to podprto z izjavami politikov, članov parlamenta. Prepričanje, da določene skupine ljudi niso vredne enakopravnega obravnavanja oziroma so določeni posamezniki manjvredni v družbi in si ne zaslužijo postulatov pravne države, je del ideologije, ki teži k avtoritativnosti.

Po mnenju Zavirškove (2006, 152) sta intervjuvani politik in voditeljica govorila o dveh načinih umora: o socialnem umoru (»pedofilu naj se vžge znamenje na vidno mesto«, »naj se vzpostavijo javni spiski za starše«) in fizičnem umoru (smrtna kazen), ki naj zločinca izbriše s sveta, da bi bilo ostalo prebivalstvo zaščiteno in varno. In v tem segmentu se je Zmago Jelinčič Plemeniti postavil v vlogo rešitelja naroda in imaginarnih žrtev. Ali drugače: varovanje »naših« pred nevarnimi »drugimi«.

V svojih izjavah poslanec ni presegel samo meje dopustnega, ampak tudi državne meje Slovenije, saj je Belgijce deklariral za deviantne ljudi. Da je v tej deželi polovica homoseksualcev in polovica pedofilov je opravičeval s tem, da so Belgijke grde ženske. Izrečen seksizem je v Sloveniji in v drugih patriarhalnih družbah, kjer je poniževanje žensk in istospolno usmerjenih del normalnosti, precej pogost.

Nekdanji varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek je protestiral proti pozivom na linč in o tem obvestil javnost, tožilstvo in novinarsko razsodišče. Državno tožilstvo je ovadbo zavrnilo z obrazložitvijo, da kazenski zakonik ne opredeljuje »vsakršnega sovraštva in nestrpnosti«, temveč le narodnostno, rasno ali versko (Večer 2006). Videti je, da so izjave o sekanju udov, kastraciji in fizičnem nasilju nad pedofili dopustne in opravičljive, saj po pravni razlagi javno izrečeni predlogi o kaznovanju neke skupine ljudi na grozovite in nehumane načine ne nakazujejo realnosti naše namere, da to tudi storimo.

9 SKLEP

O sovražnem govoru se premalo govori. Ga ne zaznavamo ali si zatiskamo oči? Upamo, da bo to pričujoče diplomsko delo vsaj malo pripomoglo k osveščanju družbe in lucidnemu prepoznavanju sovražnega govora. Osrednjo vlogo pri tem imajo mediji, saj nam dajejo informacije in se z njihovo pomočjo izobražujemo, a glede na njihov izbor tem in način reprezentacije nam vsiljujejo svoj pogled na dogodke in vpletene akterje. Ljudje večinoma nimamo dostopa do dogajanja oziroma nismo bili prisotni, ko se je nek dogodek zgodil in zato so nam mediji edini vir, preko katerega to dogajanje spremljamo. Tako se hote ali nehote opredelimo do problema s pomočjo subtilnega prigovarjanja medijev. Reprezentacija le-teh pa je odraz tega, kakšno stališče in politično držo določen medij zavzema in kakšna je ideologija, ki jo propagira.

Današnjemu času pogosto pravimo medijski čas, saj imajo mediji v naši družbi pomembno vlogo. Skozi diplomsko nalogo smo ugotovili, da občutljivost javnosti na sovražni govor v slovenskih medijih ni na ravno častitljivem nivoju. Mediji nas skušajo prepričati, da je njihov pogled zdravorazumski in obče veljaven, torej pogled večine ljudi. Svojo resnico razlagajo, kot da je to edina prava resnica. Lahko zlahka manipulirajo z individualnimi potrebami, željami in izbirami ter prikazujejo le nekatere segmente resničnosti in kulturnih vzorcev. Imajo moč utrjevati ali pa zmanjševati medčloveške predsodke in stereotipe. Vzroki za predsodke in stereotipe ne ležijo le v posameznikih in njihovem odklonskem vedenju, temveč so pogosto podpirani in celo razviti s strani političnega sistema družbe, boja za oblast znotraj različnih hegemonij in iskanja grešnih kozlov v družbenem sistemu.

Sovražni govor postaja vse močnejši družbeni problem, ki se s sfere zasebnega redno pomika tudi na polje javnih in medijskih diskurzov. Izrazi sovražnega govora so posebej skrb zbujajoči, kadar jih v zvezi z opravljanjem svoje funkcije izrečejo politiki ali druge javne osebnosti na uglednih položajih v organih oblasti. Prav od njih je treba upravičeno pričakovati in terjati še posebno skrbnost za etiko javne besede ter odgovornost za razvoj strpnosti in demokratične politične kulture oziroma kulture nasploh. In to, da se sovražni govor širi z izjavami politikov, intelektualcev, uglednežev, je potrditev, da sovražni govor ni značilen le za nižje sloje ljudi, ki so brez družbene moči in možnosti prispevanja svojih mnenj v javno razpravo, saj so ponavadi potisnjeni na rob družbe.

Demokratska družba res temelji na pluralizmu mnenj, vendar mnenja, ki tvorno in odgovorno sodelujejo v javni razpravi in z osvetlitvijo pomembnih problematik iz različnih zornih kotov pomagajo k večjemu razumevanju in strpnosti med ljudmi. Sovražni govor in ideološka stališča, na katerih temelji, pa težijo k enoumju, prevladi večine in tako zanikajo ravno tisti pluralizem mnenj, na katerega se njihovi nosilci radi sklicujejo.

Vsako družbeno odklonsko dejanje je označeno kot nekulturno. V širši javnosti je ponavadi obsojeno, kar najpogosteje opredelimo kot najstrožjo kazen, ki pa velikokrat ne zadostuje, če tovrstna dejanja ne obsodimo tudi formalno-pravno. Sprejetje zakonodaje nima nujno učinka čudežnega zdravila za družbeno nestrpnost, vendar menimo, da prepovedi in kazni opominjajo člane družbe na to, kaj je prav in kaj ni. Zato je v Sloveniji treba urediti pravno prakso in dodatno razvijati pravne standarde večje enakopravnosti, predvsem na področju sovražnega govora.

Ob koncu diplomskega dela lahko sklenemo, da svoboda govora ne omogoča le konstruktivnih mnenj, temveč tudi tista negativna, ki h konstruktivnemu mišljenju ne pripomorejo dosti, kvečjemu škodijo. Svoboda mišljenja je bistven predpogoj za svobodno izražanje misli in idej, vendar pa svoboda izražanja kot mnoge druge človeške pravice ni absolutna. Teorije govornih dejanj in analize sovražnega diskurza nas učijo, da sovražni govor sam vpliva na vsakdanja razmerja med ljudmi in na konstrukcijo družbene realnosti, v kateri živimo. Predvsem pa vpliva na tiste, ki jim je namenjen.

10 LITERATURA

Bentley, Kristina A. 2006. If baboons could talk ... J. S. Mill on freedom of speech and the limits of racial discourse. *Politikon* 33 (1): 32–44.

Cohen-Almagor, Raphael. 2005. *Speech, media, and ethics: The limits of free expression: critical studies on freedom of expression, freedom of the press and the public right to know*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave.

Cowan, Gloria in Desiree Khatchadourian. 2003. Empathy, ways of knowing, and interdependence as mediators of gender differences in attitudes toward hate speech and freedom of speech. *Psychology of woman quarterly* 27: 300–308.

Devetak, Silvo. 2006. Ali je diskriminacija v Sloveniji ne le pravo-realni, ampak tudi politični in varnostni problem? V *Diskriminacija na etični in verski osnovi v Sloveniji*, ur. Silvo Devetak, 5–12. Maribor: ISCOMET – Inštitut za etične in regionalne študije.

Downing, John D. H. 1999. »Hate speech« and »First Amendment absolutism« discourses in the US. *Discourse & Society* 10 (2): 175–189.

Društvo novinarjev Slovenije. 2002, 2006. *Kodeks slovenskih novinarjev*. Izola 2002, dop. Ankaran 2006.

Erjavec, Karmen, Sandra Bašić Hrvatinić in Barbara Kelbl. 2000. *Mi o Romih: diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open society institute.

Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič. 2007. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. 1994.

Dostopna prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108>, (29. avgust 2008).

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press.

Foucault, Michel. 1991. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt.

Foucault, Michel. 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Gradivo novinarske konference varuha človekovih pravic. 2006.

Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=1022>, (23. julij 2008).

Hatfield, Katherine, Kellie Schafer in Kristopher A. Stroup. 2005. A dialog approach to combating hate speech on college campuses. *Atlantic journal of communication* 13 (1): 41–55.

Kazenska ovadba zaradi nestrpnosti. 2005.

Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/kazenska-ovadba-zaradi-nestrpnosti.html>
(29. avgust 2008).

Kazenski zakonik Republike Slovenije. Ur. l. RS 63/1994 (dopolnila: 23/1999; 60/1999; 40/2004; 37/2005).

Kogovšek, Neža in Brankica Petković. 2007. *O diskriminaciji. Priročnik za novinarke in novinarje*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kovačič, Gorazd. 2005. Nezaodstnost strpnosti. *V Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 04*, ur. Roman Kuhar in Sabina Autor, 168–185. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kozinc, Nina. 2005. Nekateri elementi strukturne nestrpnosti v Sloveniji. *V Mi in Oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskovšek, 97–109. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kuhar, Roman. 2003. *Medijske podobe homoseksualnosti: analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kuhar, Roman. 2006. Manjšine v medijih. *V Mediji za državljane*, ur. Brankica Petković, 119–167. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kuzmanić, Tonči. 1999. *Bitja s pol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open society institute.

Leskošek, Vesna. 2005. Sovražni govor kot dejanje nasilja. *V Mi in Oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 81–95. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Leskošek, Vesna. 2005. Uvod: Med nestrpnostjo in sovraštvom. *V Mi in Oni. Nestrpnost na Slovenskem*, ur. Vesna Leskošek, 9–19. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Lippmann, Walter. 1999. *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mekina, Borut. 2006. Zmago Jelinčič in Manca Zver nista hujskala. *Večer, V žarišču* (18. november): 5.

Mill, John Stuart. 1994. *O svobodi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.

Mitscherlich, Alexander. 1975. K psihologiji predsodkov. *V Predsodki in diskriminacije. Izbrane socialno-psihološke študije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 13–23. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nastran Ule, Mirjana. 1997. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nastran Ule, Mirjana. 1999. Predgovor: Zakaj ta knjiga? *V Predsodki in diskriminacije. Izbrane socialno-psihološke študije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 7–9. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nežmah, Bernard. 2005. US kot politični akter. *Mladina*, september.

Dostopno prek: http://www.mladina.si/tehdnik/200509/clanek/slo-pamflet--bernard_nezmah/ (29. avgust 2008).

Parekh, Bhikhu. 2005. Hate speech: Is there a case for banning? *Public policy research* 12 (2): 213–223.

Pečjak, Vid. 1995. *Politična psihologija*. Ljubljana: Samozaložba.

Reardon, Betty A. 1997. *Tolerance: the threshold of peace*. Paris: Unesco.

SNS je in bo brez dlake na jeziku. 2004. Dostopno prek:

http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=46214 (7. september 2008).

Spletna stran Zmaga Jelinčiča. Dostopna prek: <http://www.sns.si/zmago/> (21. julij 2008).

Splichal, Slavko. 2005. *Kultura javnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Stepišnik, Matija. 2008. Zver in Plemeniti. *Večer*, *V žarišču* (30. avgust): 4.

Supek, Rudi. 1992. *Društvene predrasude i nacionalizam: socialno-psihološka razmatranja*. Zagreb: Globus.

Teršek, Andraž. 2006. Svoboda izražanja – neprepričljivo varovana in zlorabljen?! *Referat na mednarodni konferenci Besede so dejanja, govor jih poganja – diskriminatorni in sovražni govor*. Ljubljana: Urad varuha človekovih pravic Republike Slovenije.

TV Slovenija, 1. program. 2006. *Oddaja Piramida*. Ljubljana, 28. november. Dostopno prek:

<http://www.youtube.com/watch?v=rtVU1qjvTCs>, (23. julij 2008).

http://www.youtube.com/watch?v=TRh_GdWQSS8, (23. julij 2008).

<http://www.youtube.com/watch?v=2QscJTJFJp4>, (23. julij 2008).

<http://www.youtube.com/watch?v=1Bwuh82xbLY>, (23. julij 2008).

<http://www.youtube.com/watch?v=IrlHNIHkil0>, (23. julij 2008).

<http://www.youtube.com/watch?v=SquQRIE2c3Q>, (23. julij 2008).

Ustava Republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije. 1991.

Vežjak, Boris. 2006. Sovražni govor v Sloveniji. *Dialogi* 42 (5-6): 18.

Zakon o medijih (Zmed). Ur. l. RS 110/2006 (26. oktober 2006).

Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO). Ur. l. RS 50/2004 (22. april 2004).

Zaviršek, Darja. 2006. Izrabljanje spolnih zlorab za širjenje sovražnega govor. *V Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 05*, ur. Sabina Autor, Roman Kuhar, 148–160. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Završnik, Aleš. 2007. *Razmerje med psihoanalitičnim in kazenskoopravnim pojmovanjem subjekta*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Walker, Samuel. 1994. *Hate speech: The History of an American Controversy*. Lincoln, London: University of Nebraska Press.

11 PRILOGE

Priloga A: Posnetek oddaje Piramida priložen na CD-ju.

Priloga B: Posnetek oddaje Vročje priložen na DVD-ju.